

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma

Aini Simola

**TILINTARKASTAJAN ROOLI JA TEHTÄVÄT YRITYSSANEERAUS-
JA KONKURSSIMENETTELYISSÄ – selvityksen laadinta yrityksen
taloudellisesta tilanteesta sekä erityistarkastukset**

Opinnäytetyö
Tammikuu 2013

Karelia
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Tammikuu 2013
Liiketalouden koulutusohjelma

Karjalankatu 3
80230 JOENSUU
P. (013) 260 6800

Tekijä
Aini Simola

Nimeke
Tilintarkastajan rooli ja tehtävät yritysten saneeraus- ja konkurssimenettelyissä
– selvityksen laadinta yrityksen taloudellisesta tilanteesta sekä erityistarkastukset

Tiivistelmä

Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esiin ja selventää tilintarkastajan roolia, tehtäviä ja vastuuta sekä tilintarkastajan tekemän työn tarkoitusta yrityssaneeraus- ja konkurssitilanteissa. Tilintarkastajaa tarvitaan laatimaan selvitys yrityssaneeraukseen hakeutuvan velallisen taloudellisesta tilanteesta saneeraushakemuksen liitteeksi. Lisäksi tilintarkastajaa voidaan pyytää suorittamaan erityistarkastus saneeraukseen hakeutuneessa yhtiössä tai konkurssiin asetetun yrityksen toiminnasta konkurssia edeltävältä ajalta.

Työn teoreettinen viitekehys muodostuu lainsäädännön määräyksistä ja teoriaosuutta täydentävät lisäksi kahden KHT-tilintarkastajan asiantuntijahaastattelut. Haastattelut toteutettiin marraskuussa 2012. Lainsäädännöstä keskeisimmin tilintarkastajan työtä säätelee tilintarkastuslaki ja lisäksi näihin toimeksiantoihin ”taloudelliseen informaation kohdistuvien erikseen sovittujen toimenpiteiden suorittamisesta”, sovelletaan kansainvälistä liitännäispalvelustandardia ISRS 4400. Lisäksi mm. Konkurssi-asiamiehen suositukset ja tilintarkastuslautakunnan ratkaisut ohjaavat merkittävästi tilintarkastajan toimintaa ja raportointia.

Tilintarkastajan tulee kaikissa toimissaan noudattaa ns. hyvää tilintarkastustapaa. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että kaikesta mistä raportoidaan on oltava evidenssi, mihin lausunto perustuu. Ehdottomien päätelmien ja lopullisen arvioiden tekeminen ei ole tilintarkastajan tehtävä, vaan tilintarkastaja nimensä mukaisesti tarkastaa ja jättää johtopäätösten tekemisen muille tahoille.

Kieli
suomi

Sivuja 43

Asiasanat
Tilintarkastaja, yrityssaneeraus, konkurssi, erityistarkastus, raportointi

THESIS
January 2013
Degree Programme in Business Economics
Karjalankatu 3
FI 80230 JOENSUU
FINLAND
Tel. +35813 260 6800

Author
Aini Simola

Title

The Auditor's Role and Tasks in Business Reorganization and Bankruptcy Processes
– Conducting Audit of Financial Statements and Special Audits

Abstract

The aim of this study has been to investigate and clarify the role of an auditor, his duties and responsibilities and the meaning of his work in reorganization proceedings and bankruptcy situations. The auditors are needed to conduct an audit of financial situation of the debtor who applies for reorganization. Furthermore, auditors can be asked to make a special audit for the company who is under reorganization or the company who has been declared bankrupt.

The theoretical framework of the study is based on regulations and legal sources, the most important of which is the Auditing Act. Furthermore, the "engagements to perform agreed-upon procedures regarding financial information" must be comply with International Standard on Related Services ISRS 4400. Auditors also need to consider the recommendations of the Bankruptcy Ombudsman and the decisions of the Auditing Board, which significantly regulate auditor's work and reporting. The theoretical viewpoint was complemented by two interviews with Authorized Public Accountants in November 2012.

Auditors must always follow good auditing practice. Which means, that all reporting has to be evidence based. It is not the auditor's task to draw absolute conclusions or to make final decisions. The auditor just conducts the audit of and reports the facts. The final conclusion will be made by stakeholders.

Language
Finnish

Pages 43

Keywords

Auditor, business reorganization, bankruptcy, special audit, reporting

Sisältö

1	Johdanto	6
1.1	Tausta ja lähtökohdat	6
1.2	Työn tarkoitus ja tavoitteet sekä tutkimuskysymykset	9
1.3	Menetelmälliset valinnat	10
2	Lainsäädäntö.....	12
2.1	Tilintarkastuslaki	12
2.2	Kansainvälinen liitännäispalvelustandardi ISRS 4400	15
3	Tilintarkastajan selvitys velallisen taloudellisesta tilanteesta	16
3.1	Tilintarkastajan selvityksestä yleisesti ja selvityksen tarkoitus	16
3.2	Selvityksen laatijalle asetettavat vaatimukset	17
3.3	Selvityksen sisältö ja rakenne	18
3.4	Tilintarkastajan raportointityyli.....	22
4	Erityistarkastukset.....	25
4.1	Saneerauksessa olevan yhtiön erityistarkastus	25
4.2	Saneerauksessa olevan yrityksen erityistarkastaja	27
4.3	Konkurssiyrityksen toiminta-aikaan kohdistuva erityistarkastus.....	28
4.4	Konkurssivelallisen toiminnan erityistarkastajaa koskevat vaatimukset	29
5	Erityistarkastukset prosessina.....	30
5.1	Toimeksiantosopimus	30
5.2	Tarkastuksen toteutus	32
5.3	Tilintarkastajan raportointi – tarkastuskertomus	34
6	Lopuksi.....	40
	Lähteet.....	42

Lyhenne- ja käsiteluettelo

HTM-tilintarkastaja

Alueellisen kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymä tilintarkastaja. ”Hyväksytty tilimies”

IFAC International Federation of Accountants,
Kansainvälinen tilintarkastajaliitto

IAS International Accounting Standard(s)

ISRS International Standards on Related Services
Kansainvälinen liitännäispalvelustandardi

KHT-tilintarkastaja

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymä tilintarkastaja

KILA Kirjanpitolautakunta

Konkurssiasiamies / Konkurssiasiain neuvottelukunta

Konkurssiasiamiehen toimisto on oikeusministeriön hallinnon alaisuudessa toimiva itsenäinen erityisviranomainen, jonka tehtävänä on konkurssipesien hallinnon (pesänhoitajien toiminnan) ja yrityssaneerausmenettelyiden valvonta. Konkurssiasiamiehen toimistossa työskentelevien virkamiesten apuna toimii konkurssiasiain neuvottelukunta. Neuvottelukunnassa ovat edustettuina oikeusministeriö, tuomioistuimet, asianajajat sekä keskeiset velkojaryhmät. (Konkurssiasiamies.fi)

Pesänhoitaja Konkurssiin asetetun yrityksen konkurssia hoitamaan ja selvittämään tuomioistuimen määräämä puolueeton asianajaja tai muu lakimies

Selvittäjä Yrityssaneeraustilanteessa tuomioistuimen määräämä puolueeton asianajaja tai muu lakimies, joka laatii velallisyhtiölle saneerausohjelman

TILA Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta

TilintL Tilintarkastuslaki

VALA Valtion tilintarkastuslautakunta

YSA Asetus yrityksen saneerauksesta

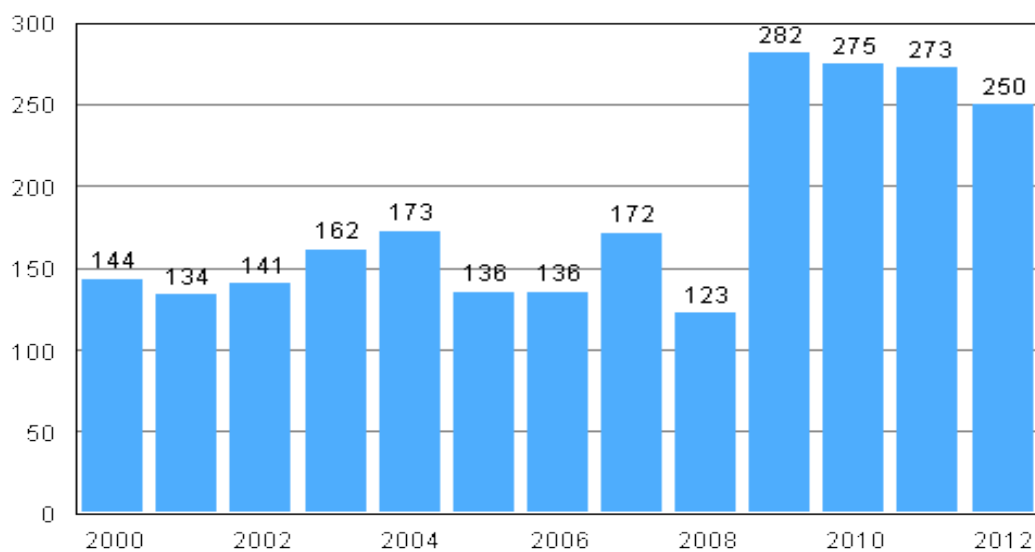
YSL Laki yrityksen saneerauksesta

1 Johdanto

1.1 Tausta ja lähtökohdat

Vuoroin elämme talouden taantumassa, vuoroin nousukautta. Taantumana aikana yritysten taloudelliset vaikeudet korostuvat ja yrityssaneerausten tarve kasvaa samoin kuin konkurssien määrät lisääntyvät.

Tilastokeskuksen (julkaistu 15.8.2012) tietojen mukaan tammi–kesäkuussa 2012 pantiin vireille 250 yrityssaneerausta, mikä on 23 saneerausta vähemmän kuin vastaavana ajankohtana vuotta aiemmin (Kuvio 1). Vaikka saneeraushakemusten määrä on nyt alkuvuonna 2012 laskenut edellisvuoteen verrattuna, kuviosta on nähtävissä huomattava saneeraushakemusten määrän nousu vuodesta 2008 vuoteen 2009.

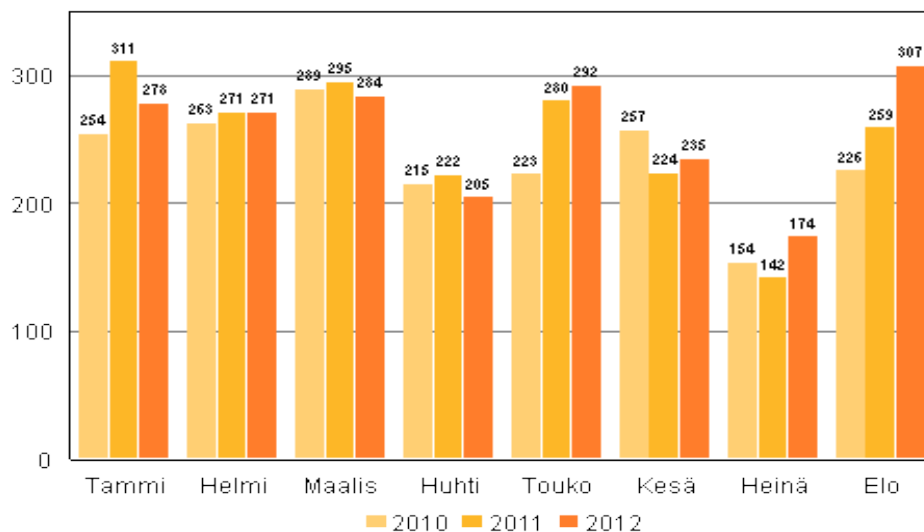
Kuvio 1. Vireille tulleet yrityssaneeraukset tammi-kesäkuussa vuosina 2000–2012 (Tilastokeskus 2012a)

Yrityssaneerauksella tarkoitetaan taloudellisissa vaikeuksissa olevan, kuitenkin elinkelpoisen yrityksen toiminnan tervehtyttämistä ja velkojen saneeraus- ja/tai järjestelyohjelmaa (KHT-yhdistys 2010a, 54). Yrityssaneeraukseen hakeutuva velallisyhtiö tarvitsee tuomioistuimelle saneeraushakemuksen liitteeksi lausunnon tilintarkastajalta taloudellisesta tilanteestaan. Lisäksi tilintarkastajan asiantuntemusta tarvitaan saneerausmenettelyn aloittamisen jälkeen mahdollisesti suoritettavassa velallisen toiminnan erityistarkastuksessa.

Tilastoja (esim. kuvio 1) tarkastelemalla nähdään, että käytännössä Suomessa tarvitaan vuosittain noin 500 tilintarkastajan tekemää selvitystä velallisen taloudellisesta tilanteesta yrityssaneeraushakemuksen liitteeksi.

Palkansaajien tutkimuskeskuksen helmikuussa 2009 julkaistun talousennusteen (2009–2010) mukaan Suomen talous vajoaa jyrkkään taantumaa. Suomen vienti heikkenee lähes 10 % edellisvuoteen verrattuna ja tämä vaikuttaa etenkin teollisuuden yrityksiin. Maaliskuussa 2009 Taloussanomien (13.3.2009) uutisoi jo taantumaa syvenemisestä laamaksi. Talouskriisin vaikutukset ovat selvästi nähtävissä yrityssaneerausten määrän kasvuna vuodesta 2009 lähtien samoin kuin konkurssien määrissä, joskin hiukan viiveellä.

Yrityksistä, joille on vahvistettu saneerausohjelma, ainoastaan noin 45 % selviytyy ohjelman noudattamisesta asianmukaisesti loppuun saakka. Noin puolet yrityksistä ajautuu konkurssiin saneerausohjelman keston aikana. (Laitinen 2012, 17–18.)

Kuvio 2. Vireille tulleet konkurssit tammi-elokuussa vuosina 2010–2012 (Tilastokeskus 2012b)

Tilastokeskuksen (1.10.2012 julkaistu) tietojen mukaan tammi–elokuussa 2012 pantiin vireille 2 046 konkurssia, mikä on 42 konkurssihakemusta (2,1 prosenttia) enemmän kuin vastaavana ajankohtana vuotta aiemmin (kuvio 2).

Konkurssilla tarkoitetaan maksukyvyttömyysmenettelyä, jossa velallinen todetaan tuomioistuimen päätöksellä kyvyttömäksi maksamaan velkojaan. Mikäli konkurssiin asetetun velallisen kirjanpidon puutteellisuus tai muut konkurssipesän selvityksen edetessä esiin tulevat seikat, esimerkiksi huomattavat liiketoimet lähipiirin kanssa tai epäilykset velallisen epärehellisyydestä edellyttävät tarkempaa selvittelyä, on velkojilla Konkurssilain 9 luvun 4 §:n mukaan oikeus päättää velallisen tilien ja toiminnan erityistarkastuksesta.

Konkurssiasiamiehen toimiston toiminnan tuloksellisuus -seurantareportista (32/2012, julkaistu 7.6.2012) ilmenee konkurssivelallisiin kohdistuvien erityistarkastusten määriä. Vuosina 2008–2011 konkurssivelallisten erityistarkastuksia on tehty 307, eli keskimäärin 77 tarkastusta vuodessa. Lisäksi konkurssiasiamiehen toimisto on päättänyt konkurssipesän pesänhoitajan toiminnan eli pesänhallinnon erityistarkastuksen toteuttamisesta 27 kertaa vuosien 2008–2011 aikana.

Erytistarkastus ei ole varsinaisesti tilintarkastusta. Keskeisimpinä eroina lakisääteisen tilintarkastuksen ja erityistarkastuksen välillä on jo yli 10 vuotta sitten voitu Laineen ja Tuokon (2000) mukaan pitää näkökulmaa, tarkastuskohteita ja tuloksia. Erytistarkastus on toimeksiantajalle erillisen sopimuksen mukaan tehtävää tarkastushavaintojen raportointia. Lakisääteinen tilintarkastus on laillisuusvalvontaa, jota lait ja muut säädökset ohjaavat tarkemmin. (Laine & Tuokko 2000, 17.) Erytistarkastus -käsite tässä opinnäytetyössä liittyy konkurssi- tai yrityssaneerausmenettelyyn. Se on tilintarkastajan harjoittamaa ns. muuta toimintaa, johon sovelletaan vain osaa tilintarkastuslain (459/2007) säännöksistä.

Tilintarkastajalla tarkoitetaan tässä työssä ja muutoinkin uuden vuonna 2007 voimaan tulleen tilintarkastuslain myötä ainoastaan auktorisoitua eli tilintarkastajan ammattitutkinnon hyväksytysti suorittanutta luonnollista henkilöä. Tilintarkastaja on joko KHT-tilintarkastaja tai HTM-tilintarkastaja, riippuen suoritetusta tutkinnosta.

Tilintarkastajaa tarvitaan yrityssaneeraus- ja konkurssitilanteissa pääsääntöisesti neljässä eri tilanteessa, ensinnäkin yrityssaneerausta hakevan velallisen on liitettävä saneerauslakemukseensa tilintarkastajan selvitys taloudellisesta tilanteestaan. Toiseksi, tilintarkastaja voidaan pyytää suorittamaan saneeraukseen hakeutuneen yhtiön erityistarkas-

tus saneerausmenettelyä edeltävältä ajalta. Konkurssipesien osalta jako voidaan tehdä kahteen erilliseen eritystarkastuksen muotoon, ensinnäkin konkurssivelallisen toiminta-aikaan kohdistuvaan tarkastukseen ja toisaalta konkurssipesän kirjanpidon ja hallinnon tarkastukseen.

Työssäni asianajosihteerinä yrityssaneerausten ja konkurssipesien selvitystyössä olen havainnut, että osapuolilla on usein epäselvyyttä siitä, mikä on tilintarkastajan tekemän työn tarkoitus ja tilintarkastajan rooli kussakin tilanteessa. Myös mm. Katzin ja Niemen (2009) kokemusten mukaan edes toimeksiantajat tai muut asianosalliset eivät aina osaa erottaa esimerkiksi eritystarkastusta normaalista lakisääteistä tilintarkastuksesta tai eivät ymmärrä erityistarkastajan roolia ja tarkoitusta kussakin tilanteessa. Tästä lähtökohdasta olen lähtenyt rakentamaan tätä opinnäytetyötä, jota voi pitää käsikirjana tilintarkastajan roolista yritysten maksukyvyttömydentilanteissa.

1.2 Työn tarkoitus ja tavoitteet sekä tutkimuskysymykset

Olen asianajosihteerinä toimiessani saanut jo vuosia sitten kuunnella esimieheni (useiden yrityssaneerausten selvittäjä ja konkurssipesien pesänhoitaja) ihmettelyä siitä, miksi jokin tilintarkastajan erityistarkastuksesta antama tarkastuskertomus on niin ”ympäripyöreä” tai miksi siinä ei ole suoraan sanottu jotakin tiettyä asiaa. Tämän tutkimusongelman olen asettanut työni lähtökohdaksi ja pääkysymykseni on; Miksi tarkastuskertomus on sisällöltään sellainen kuin on.

Työn tavoitteena on lisäksi tuoda esiin ja selventää tilintarkastajan roolia, tehtäviä ja vastuuta sekä tilintarkastajan tekemän työn tarkoitusta yrityssaneeraus- ja konkurssitilanteissa. Työssäni vastataan seuraaviin kysymyksiin:

- Milloin tilintarkastajaa tarvitaan yrityssaneeraus- ja konkurssimenettelyissä?
- Mikä on tilintarkastajan selvitys, jonka velallinen joutuu liittämään yrityssaneerushakemukseensa?
- Mikä on erityistarkastus ja milloin ja miksi sellainen suoritetaan?

Lisäksi työni antaa vastauksen seuraaviin tarkentaviin kysymyksiin: Millaiset ovat erityistarkastuksen suorittajalle tai selvityksen laatijalle asetettavat vaatimukset kussakin tilanteessa? Mitkä lait tai muut normit säätelevät tilintarkastajan työtä yrityssaneerauk-

siin ja konkurssipesiin liittyvissä toimeksiannoissa. Millainen on erityistarkastuksen toteutus pääpiirteissään ja kuinka tarkastuksesta raportoidaan. Lisäksi työssä sivutaan tilintarkastajan vastuukysymyksiä.

Kuten edellä on mainittu, tilintarkastajaa tarvitaan yrityssaneeraustilanteessa ensinnäkin laatimaan saneeraushakemuksen liitteeksi tilintarkastajan selvitys velallisen taloudellisesta tilanteesta. Lisäksi tilintarkastaja voidaan pyytää suorittamaan erityistarkastus saneeraukseen hakeutuneessa yhtiössä tai konkurssivelallisen toiminnan ajalta. Lisäksi konkurssipesien osalta voidaan erityistarkastus suorittaa kohdistuen itse konkurssipesän kirjanpidon ja hallinnon tarkastukseen.

Tässä työssä keskityn käsittelemään yrityssaneeraushakemukseen liitettävää tilintarkastajan selvitystä velallisen taloudellisesta tilanteesta, saneeraukseen asetetun yrityksen toiminnan erityistarkastusta ja erityistarkastuksen suorittamista konkurssiin asetetun yrityksen toiminnan ajalta. Konkurssipesän kirjanpidon ja hallinnon tarkastuksen olen rajannut tämän työn ulkopuolelle.

1.3 Menetelmälliset valinnat

Työn empiirinen osuus on toteutettu laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Varsinaisena tutkimusmenetelmänä teoriakatsauksen lisäksi on kahden KHT-tilintarkastajan haastattelut. Haastattelut on toteutettu puolistrukturoituina teemahaastatteluina marraskuussa 2012. Kummallekin haastateltavalle on esitetty samoja teemoja koskevia kysymyksiä, osittain kysymykset ovat olleet täysin samanlaiset, osittain seuraavan kysymyksen asettelu on ollut tilanteesta ja edellisestä vastauksesta riippuen hieman erilainen. Tarkoituksena on ollut saada aikaan vapaamuotoista keskustelua valittujen teemojen ja aihepiirien osalta ja antaa haastateltavan oman asiantuntemuksen ja näkemyksen kustakin asiasta tulla esiin parhaalla mahdollisella tavalla. Haastateltavat KHT-tilintarkastajat on valittu heidän asiantuntemuksensa ja pitkän kokemuksensa perusteella.

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan tutkimuksessa on tärkeintä, että henkilöt, joilta tietoa kerätään tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon ja heillä on kokemusta asiasta. Tämän vuoksi haastateltavien valinnan ei

pidä olla satunnaista vaan tarkoin harkittua ja tarkoitukseen sopivaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85–86.)

Puolistrukturoitu haastattelu on kyseessä, mikäli kaikille haastateltaville esitetään samat tai lähes samat kysymykset samassa järjestyksessä. Käytännössä puolistrukturoidusta haastattelustakin käytetään toisinaan nimitystä teemahaastattelu; esimerkiksi silloin, jos esitetään tarkkoja kysymyksiä tietyistä teemoista, muttei välttämättä käytetä juuri samoja kysymyksiä kaikkien haastateltavien kanssa. (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.)

Haastateltavista henkilöistä kumpikin toimii ison kansainvälisen ns. Big Four -tilintarkastusyhteisön palveluksessa, kuitenkin eri yhtiöissä ja eri paikkakunnilla. Kumpikin haastatelluista KHT-tilintarkastajista on tehnyt noin 30-vuotisen uran tilintarkastuksen parissa. KHT-tilintarkastaja 1 on erikoistunut maksukyvyttömyysasioihin, eli erityistarkastuksiin yritysten saneeraus- ja konkurssitilanteissa jo lähes 15 vuoden ajan. Toisella haastatelluista eli KHT-tilintarkastaja 2:lla on erityisesti 1990-luvulta kokenusta saneeraus- ja konkurssiyritysten erityistarkastuksista ja 2000-luvulla hän on suorittanut kyseisiä erityistarkastuksia muutamia vuosittain.

Kumpikin haastattelu on tehty 19.11.2012 ja nauhoitettu. KHT-tilintarkastaja 1:n haastattelunauhoite on kestoaltaan 1 h 20 minuuttia ja KHT-tilintarkastaja 2:n haastattelusta on noin tunnin nauhoite. Kummankin haastattelun aikana olen tehnyt jonkin verran muistiinpanoja. Haastattelut olen litteroinut tarpeelliseksi katsomallani tarkkuudella. Litteroidessa olen jättänyt turhat täytesanat kirjoittamatta ja lisäksi olen karsinut pois jonkin verran toistoa sekä keskustelun sivuseikkoja. Käsitykseni mukaan olen suorittanut litteroinnin sillä tarkkuudella kuin se tämän työn kannalta on oleellista. Litteroinnin jälkeen olen ryhmitellyt haastatteluaineistoa aihepiirikohtaisesti. Joitakin täysin suoria lainauksia haastatteluista on sisällytetty tämän työn myöhemmille sivuille. Lainausten osalta olen joihinkin kohtiin selventänyt sulkumerkkien sisään oman tulkintani siitä, mitä asiaa haastateltava on kussakin tilanteessa tarkoittanut.

2 Lainsäädäntö

2.1 Tilintarkastuslaki

Tilintarkastusalan lainsäädäntö on uudistunut Suomessa kokonaisuudessaan Euroopan yhteisön jäsenmaita velvoittavan vuonna 2006 voimaan astuneen tilintarkastusdirektiivin (2006/43/EY) myötä. Uudistukset kansainvälisessä lainsäädännössä ovat johtaneet tarpeeseen uudistaa myös kansallista lainsäädäntöä. Suomen uusi tilintarkastuslaki (459/2007) tuli voimaan 1.7.2007. Yleislakina tilintarkastuslain säännökset väistyvät, mikäli muualla lainsäädännössä määrätään tilintarkastuslaista poikkeavasti. (Korkeamäki 2008, 10.)

Tilintarkastuslaki (459/2007)

1 §

Soveltamisala

Tätä lakia sovelletaan, jollei muualla laissa toisin säädetä:

- 1) kirjanpitolain tarkoitetun kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen; sekä
- 2) toimeen, joka muualla laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi tai jonka perusteella tilintarkastaja antaa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön.

Tilintarkastajan tässä ominaisuudessaan harjoittamaan muuhun kuin 1 momentissa tarkoitettuun toimintaan sovelletaan 20–22, 26, 39–46, 49–50 ja 53–54 §:n säännöksiä.

Laineen ja Tuokon (2000) ajoista erityistarkastustenkin osalta on tullut uutta ohjeistusta, standardeja ja lainsäädäntöä, joiden noudattaminen on välttämätöntä laadukkaan ja oikeaoppisen työjäljen takaamiseksi. Muun muassa TILAn luomaa erityistarkastuksia koskevaa käytäntöä, lähinnä ajalta ennen uuden tilintarkastuslain voimaantuloa vuonna 2007, on olemassa varsin runsaasti. Lisäksi KHT-yhdistys on vuodesta 2000 lukien julkaissut IFAC:n antamia standardeja ja suosituksia.

Konkurssiasian neuvottelukunta on vuonna 1996 antanut suosituksen konkurssipesien kirjanpidosta ja tarkastuksesta, jota voidaan Laineen ja Tuokon (2000, 14) mukaan pitää ensimmäisenä yleislinjauksena erityistarkastuksissa noudatettavalle ohjeistukselle.

Tilintarkastuslaki tulee 1.1 § 2 kohdan mukaisesti noudatettavaksi kokonaisuudessaan silloin, kun muualla lainsäädännössä säädetään jonkin toimen olevan tilintarkastajan tehtävä. Selvityksen laadinta velallisen taloudellisesta tilanteesta saneeraushakemuksen liitteeksi on asetuksen yrityksen saneerauksesta (YSA 55/1993) 1.1 § 8 kohdan mukai-

sesti säädetty tilintarkastajan tehtäväksi. Tätä selvitystä laatiessaan tilintarkastaja siis joutuu noudattamaan tilintarkastuslakia kokonaisuudessaan.

Erityistarkastustyö yrityssaneeraus- ja konkurssitilanteissa on tilintarkastuslain 1.2 §:n mukaista hyväksytyyn tilintarkastajan harjoittamaa muuta toimintaa, johon sovelletaan vain osaa tilintarkastuslain pykälistä, tarkemmin sanottuna seuraavia 2 momentin mukaisia: ammattieettiset periaatteet (20 §), hyvä tilintarkastustapa (22 §) sekä tilintarkastajan salassapitovelvollisuus (26 §). Lisäksi erityistarkastusta suorittavaan tilintarkastajaan sovelletaan ammattitaidon ylläpitovaatimusta (21 §), tilintarkastuslain valvonta- ja seuraamussäännöksiä (39–46 § ja 49–50 §) sekä muutoksenhakusäännöksiä (53–54 §). (TilintL 459/2007, Horsmanheimo & Steiner 2008, 403.)

Hyvä tilintarkastustapa

Vuonna 2007 voimaan astuneesta uudesta tilintarkastuslaista puhuttaessa on syytä selvittää käsitettä ”hyvä tilintarkastustapa”, minkä noudattaminen on keskeinen velvoite myös erityistarkastuksia tehtäessä. Hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan hyvään kirjanpitoon ja hyvään asianajotapaan rinnastettavaa, jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta eli toimintatapaa, jota huolellinen ammattihenkilö noudattaa tilintarkastustehtävissään. (Korkeamäki 2008, 11.) Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti toimiessaan tilintarkastaja on noudattanut kaikkia voimassa olevia säännöksiä ja määräyksiä tilintarkastustyötä suorittaessaan (KHT-yhdistys 2011, 27). Hyvän tilintarkastustavan huomiointi on jatkuvasti, jopa alitajunnallisesti huomioon otettava asia kaikessa tilintarkastajan toiminnassa ja elämässä.

Vaikka tilintarkastuslain 24 § eli riippumattomuussäännös ei sisälly erityistarkastuksissa sovellettavaksi tuleviin 1.2 §:ssä lueteltuihin tilintarkastuslain kohtiin, on riippumattomuusvaatimus ollut jo vanhan lainvalmisteluaineiston eli hallituksen esityksen (HE 295/1993, 37) mukaan olennainen osa hyvän tilintarkastustavan sisältöä, sillä huolellinen ja ammattitaitoinen henkilö on toiminnassaan riippumaton. Myös konkurssiasiamiehen suosituksen (2008, suositus 8/2004) mukaan tarkastajalle asetettaviin vaatimuksiin on sisällytetty vaatimus esteettömyydestä ja riippumattomuudesta konkurssivelallista ja tämän läheisiä kohtaan. Vaikka kyseiset pykälät (riippumattomuus 24 § ja esteellisyysperusteet 25 §) eivät suoraan lainkohdan mukaan sisälly erityistarkastuksissa sovellettavien pykälien joukkoon, on riippumattomuus- eli objektiivisuusvaatimus olennai-

nen osa hyvää tilintarkastustapaa ja ammattieettisiä periaatteita ja siten se koskee myös erityistarkastuksia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 403.) Lisäksi ammattieettisiä periaatteita (20 §) eli rehellisyyttä, huolellisuutta ja objektiivisuutta, tulee noudattaa erityistarkastuksia tehtäessä. Yrityssaneerauksiin liittyvissä erityistarkastuksissa ei tarkastajana voi myöskään toimia yrityksen varsinainen lakisääteinen tilintarkastaja, koska tällöin syntyisi ristiriita ja vaara oman työn tarkastamisesta. Erityistarkastajan, olipa hän sitten auktorisoitu tilintarkastaja tai muu henkilö, tulee aina pystyä toimimaan objektiivisesti. Riippumattomuus tarkastuksen kohteesta on ensiarvoisen tärkeää.

Ammattieettiset periaatteet ja ammattitaidon ylläpito

Ammattieettiset periaatteet on kirjattu omana pykälänään (20 §) uuteen tilintarkastuslakiin. Ennen vuotta 2007 niiden noudattamista arvioitiin osana hyvää tilintarkastustapaa. Ammattieettiset periaatteet velvoittavat tilintarkastajia toimimaan ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti sekä yleinen etu huomioon ottaen. Käytännössä tarkempi sisältö määräytyy oikeuskäytännön, valvontaelinten kannanottojen, ammatihenkilöiden yleisesti noudattaman käytännön sekä IFAC:n eettisten ohjeiden perusteella. KHT-yhdistyksen julkaisemat ”Eettiset ohjeet 2006” ovat täsmällinen käännös IFAC:n eettisistä ohjeista. Ohjeet ovat tulleet voimaan samanaikaisesti vuoden 2007 tilintarkastuslain kanssa. KHT-yhdistyksen eettisten ohjeiden mukaisia peruseriaatteita ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys, huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. Tilintarkastuslain 20 §:ssä näistä ei ole mainittu salassapitovelvollisuutta, josta säädetään omassa 26 §:ssään. Lisäksi ammatillisesta käyttäytymisestä ei ole laissa nimenomaista säädöstä. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007, 129–131.)

Ammattitaidon ylläpitovaatimus (21 §) on myös erillisenä pykälänä vuoden 2007 tilintarkastuslakiin tullut säädös. Tilintarkastaja on velvollinen pitämään yllä ja kehittämään ammattitaitoaan. Tilintarkastajien edellytetään osallistuvan asianmukaisesti jatkuvan koulutuksen ohjelmiin, ylläpitääkseen teoreettisen tiedon, ammatillisen osaamisen ja ammatillisten arvojen riittävää tasoa. (Horsmanheimo ym. 2007, 135–136 ja 254.)

2.2 Kansainvälinen liitännäispalvelustandardi ISRS 4400

Tilintarkastuslain lisäksi huomioitavana ja merkittävänä säädöksenä on kansainvälinen liitännäispalvelustandardi ISRS 4400, jota sovelletaan soveltuvin osin toimeksiantoihin ”taloudelliseen informaatioon kohdistuvien erikseen sovittujen toimenpiteiden suorittamisesta” (KHT-yhdistys 2010a, 58).

Tällaisia kyseisessä standardissa tarkoitettuja taloudelliseen informaatioon kohdistuvia erikseen sovittavia toimenpiteitä ovat esimerkiksi tilintarkastajan selvitys velallisen saaneeraushakemuksen liitteeksi, yrityssaneeraukseen hakeutuneen yrityksen toiminnan erityistarkastus sekä erityistarkastuksen suorittaminen konkurssiin asetetun yrityksen toiminnan ajalta. Mikäli erityistarkastuksen suorittajaksi on valittu tilintarkastaja, tulee standardia soveltaa, jotta hyvän tilintarkastustavan vaatimukset täyttyvät.

Tilintarkastuslain 13 §:ssä säädetään kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta. Tilintarkastuslakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että tilintarkastusstandardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa, kunnes kyseinen standardi on hyväksytty EU:ssa sovellettavaksi. Toistaiseksi yhtään kansainvälistä tilintarkastusstandardia ei ole EU:n tasolla hyväksytty, ja näin ollen myös mm. liitännäispalvelustandardin ISRS 4400 noudattaminen on velvollisuus, joka tulee arvioitavaksi osana hyvää tilintarkastustapaa. (KHT-yhdistys 2010b. ja Horsmanheimo ym. 2007, 139, 366.)

Liitännäispalvelustandardi ISRS 4400 on tullut sovellettavaksi 1.1.2008 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta. Alkuperäinen IFAC:n antama standardi (ISRS 4400, aikaisemmin ISA 920) on ollut suosituksenomainen Suomen lainsäädännössä ennen vuoden 2007 uutta tilintarkastuslakia.

Lainsäädännöstä löytyy perusta velvoittaville säädöksille, jotka tilintarkastajan tulee huomioida. Pelkästään tilintarkastuslain ja ISRS 4400 lukeminen, ymmärtäminen ja orjallinen noudattaminen eivät kuitenkaan takaa onnistunutta lopputulosta. Tilintarkastaja joutuu lisäksi perehtymään konkurssiasiamiehen suosituksiin ja KHT-yhdistyksen ohjeisiin, mahdollisesti muuhun kirjallisuuteen ja lisäksi TILAn ratkaisujen tutkiminen voivat auttaa selkeyttämään tilannetta ja hahmottamaan millaista raportointia eri osapuolet odottavat ja miksi raportointi on sellaista kuin on.

3 Tilintarkastajan selvitys velallisen taloudellisesta tilanteesta

3.1 Tilintarkastajan selvityksestä yleisesti ja selvityksen tarkoitus

Velallisen hakeutuessa yrityssaneeraukseen ilman velkojan kanssa tehtävää yhteishakemusta on saneeraushakemukseen liitettävä yrityksen saneerauksesta annetun asetuksen 1.1 §:n 8 kohdan mukaan tilintarkastajan laatima selvitys velallisen taloudellisesta tilanteesta. Selvityksen laatiminen on tilintarkastuslain sanamuodon mukaisesti toimi, joka ”muualla laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi tai jonka perusteella tilintarkastaja antaa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön”. Kuten aikaisemmin on mainittu, selvityksen laadintaan sovelletaan tilintarkastuslakia kokonaisuudessaan, eikä ainoastaan tilintarkastuslain 1.2 §:ssä mainittuja kohtia.

Tilintarkastajan selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle sekä asianosaisille, lähinnä velkojille, tietoja sen arvioimiseksi, onko saneerausmenettelyn aloittamiselle edellytyksiä (Ilveskero & Johansson 2012, 16 sekä Horsmanheimo & Steiner 2008, 382). KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan ”selvityksen osalta pitää tuoda asioita avoimesti esille, jotta rahoittajilla on mahdollisuus tehdä päätöksiä asioiden suhteen.”

Riistaman (1999, 408) mukaan saneerausyrityksen erityistarkastuksessa tulee selvittää, oliko saneeraukseen haettu yhtiö ”goingconcern”-tilassa eli oliko toiminnan jatkamiselle edellytyksiä saneerausmenettelyä haettaessa. Kokemusteni perusteella tähän toiminnan jatkamisedellytysten pohdintaan olisi hyvä ottaa kantaa jo saneerausmenettelyyn hakeuduttaessa eli tilintarkastajan selvitystä laadittaessa. Samaa mieltä on haastattelemani KHT-tilintarkastaja (2012, 1), jonka mukaan ”kissa pitää nostaa pöydälle viimeistään tässä vaiheessa” eli jo tilintarkastajan selvityksessä tulee tuoda esiin ”myös ne negatiiviset asiat”, jotta rahoittajilla on mahdollisuus tehdä päätöksiä asioiden suhteen. Sekä Koskelo (1994, 66) että KHT-yhdistys (2011, 319) korostavat kuitenkin, että tilintarkastajalta ei odoteta omaa kannanottoa saneerausmenettelyn puolesta tai vastaan.

Velkojat eli käytännössä yhtiön rahoittajat saattavat antaa tuomioistuimelle puoltavan tai vastustavan lausunman saneeraushakemuksesta. Tässä yhteydessä tilintarkastajan selvitys velallisen taloudellisesta tilanteesta on saneeraushakemuksen lisäksi velkojien mielenkiinnon kohteena. Selvityksessä esille tuodut seikat vaikuttavat uskoakseni hyvin merkittävästi monen velkojan kannanottoon saneeraushakemuksen puolesta tai vastaan.

3.2 Selvityksen laatijalle asetettavat vaatimukset

Selvityksen voi antaa (YSA 1.1 § 8 kohta) KHT-tilintarkastaja, tai jos velallisella ei lain mukaan tarvitse olla tällaista tilintarkastajaa, niin tässä tapauksessa HTM-tilintarkastaja. Asetuksen sanamuoto ei edellytä, että selvityksen antajan tulisi olla yhtiön oma vakituinen tilintarkastaja, ja jatkossa mahdollisesti myöhemmin yrityssaneerauksen selvittäjän toimeksiannosta tehtävää varsinaista erityistarkastusta silmällä pitäen voisi Laineen ja Tuokon (2000, 113) mukaan olla tarkoituksenmukaista, että selvityksen laatisi muu kuin yrityksen vakituinen tilintarkastaja. Selvityksen laadinnassa on kyse erityisestä asiantuntijatehtävästä eikä selvityksen laatiminen ole KHT-yhdistyksen (2011, 315) ja Koskelon (1994, 64) mukaan yhtiön varsinaisen tilintarkastajan säännönmukainen tehtävä.

Kokemusteni mukaan selvityksen laatijaksi kuitenkin pyydetään pääsääntöisesti yhtiön vakituista tilintarkastajaa. Selvityksen laatija voi hyvin olla yhtiön vakituinen tilintarkastaja, mutta tällaisessa tilanteessa häneltä vaaditaan Ilveskeron ja Johanssonin (2012, 16) mukaan neutraalia suhtautumista velallisen taloudelliseen tilanteeseen. Vaikka selvitys laaditaan velallisen hakemuksen liitteeksi ja velallisen pyynnöstä, ei selvityksen laatija saa toimia velallisen asiamiehenä, vaan puolueettomana asiantuntijana antaen objektiivista informaatiota, analyysiä ja arviointia tosiseikoista (Koskelo 1994, 66).

Tilintarkastajalta vaaditaan aina tilintarkastuslain mukaisesti objektiivisuutta ja riippumattomuutta, ja lisäksi tulee huomioida, että tilintarkastuslakia tulee noudattaa kokonaisuudessaan selvitystä laadittaessa. Tämä Ilveskeron ja Johanssonin (2012) esiintuoma edellä mainittu neutraalin suhtautumisen vaatimus tulisi jokaiselle tilintarkastajalle olla itsestään selvä asia.

Haastatellun KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan hän ei näe riippumattomuuden ja objektiivisuuden säilyttämistä ongelmana;

jos mä olen pystynyt sen (lakisääteisen) tilintarkastuksen tekemään riippumattomana, niin miks mä olisin sitten tässä vaiheessa (selvityksen laadinta) jollakin tapaa riippuvainen? (KHT-tilintarkastaja 2012, 2).

KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan velkojat eivät katso, että asiassa syntyisi esteellisyttä vaikka yhtiön ns. oma tilintarkastaja tekisi selvityksen, mutta varmuuden vuoksi kuitenkin

mää kyllä siinä kun toimeksiantokirje tehdään, niin siinä edellytän, että siinä on velkojien suostumus, että siellä on ne joilla on valta ja voima päättää muutenkin tästä saneerauksesta että niiltä on suostumus että mää teen (selvityksen). (KHT-tilintarkastaja 2012, 2).

Tilintarkastajan tulee selvityksessään KHT-yhdistyksen (2011, 315) ohjeistuksen mukaan mainita, onko hän tai hänen edustamansa yhteisö toiminut yhtiökokouksen valitsemana velallisyhtiön tilintarkastajana tai muussa erityistehtävässä kyseissä yrityksessä. Tämän maininnan pohjalta velkojat voivat sitten itse muodostaa käsityksensä, onko esteellisyttä heidän mielestään aihetta epäillä.

3.3 Selvityksen sisältö ja rakenne

Ennen vuoden 2007 alussa voimaan astunutta yrityssaneerauslain muutosta ei lainsäädännössä ollut selkeästi määritelty, mitä tilintarkastajan selvitykseltä odotettiin. Tämän vuoksi aikaisempina vuosina laaditut selvitykset ovat olleet hyvinkin erinäköisiä. (KHT-yhdistys ry 2011, 315.) Selvityksen tarkoitus ei sinänsä ole muuttunut Koskelon (1994) ajoista mihinkään ja vanhempikin lähdekirjallisuus on tältä osin käyttökelpoista.

KHT-yhdistys on laatinut malliesimerkin selvityksestä (Tilintarkastajan raportointi 2011 Kertomukset, lausunnot ja muut asiakirjat -kirjasta, sivut 318–320). Esimerkissä on mainittu yrityssaneerausasetuksen vaatimat selvityksen sisällölliset seikat, joihin tilintarkastajan tulee selvityksessään esittää vastaukset.

Tilintarkastajan selvityksen tulee sisältää YSA 1a §:n mukaisesti:

- lausunto hakemukseen liitetystä viimeisimmästä tilinpäätöksestä tai välitilinpäätöksestä,
- lausunto niistä seikoista, jotka on otettava huomioon arvioitaessa velallisen taloudellista asemaa tilinpäätösten perusteella,

- lausunto YSL 69.2 §:ssä¹ tarkoitetusta selvityksestä, joka koskee velallisen taloudellisten vaikeuksien keskeisiä syitä, toiminnan jatkamista tulevaisuudessa, saneerausmenettelystä aiheutuvien kustannusten kattamista sekä sitä, miten velallinen kykenee maksamaan ns. uudet saneeraukseen kuulumattomat velkansa
- sekä tarpeellisessa laajuudessa tiedot muista seikoista, joilla saattaa olla merkitystä arvioitaessa (YSL 6 ja 7 §:ssä tarkoitettuja²) yrityksen saneerausmenettelyn aloittamisen edellytyksiä.

Mikäli velallinen on tehnyt hakemuksen yhdessä velkojien kanssa tai velkojat ovat puoltaneet saneeraushakemusta, ei velallisen hakemukseen tarvita YSL 69.2 §:n mukaista selvitystä. Näin ollen tilintarkastajan ei myöskään tarvitse ottaa näihin seikkoihin kantaa omassa selvityksessään. (KHT-yhdistys ry 2011, 317.)

Ilveskeron ja Johanssonin (2012, 16) mukaan tilintarkastajan selvityksessä on kerrottava riittävät taustatiedot eli selvityksen antajan tuntemus kohdeyrityksestä ja sen toimialasta, kuinka laajasti yrityksen kirjanpito- ym. aineistoon on perehdytty ja lisäksi selvästi määriteltävä tarkastuksen suorittamisen mahdolliset rajaukset ja reunaehdot. Ilveskero ja Johansson (2012, 16) pitävät lisäksi tärkeänä, että lausunnossa tuodaan esiin mahdolliset poikkeamat normaalista tilinpäätöskäytännöstä, hakemukseen liitetyn tilinpäätöksen oikaisut ja varallisuuserien mahdolliset alaskirjaustarpeet sekä selvitys tilinpäätöksen laatimisperiaatteista.

KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan ”selvityksen yhteydessä me tutkitaan myös yrittäjän taustatiedot ja jos siellä on toimia joka on hämäräperäinen tai on liiketoimintakielto vai vastaava, niin kyllä se tuodaan selkeästi esille.”

Saneeraushakemuksen liitteeksi joudutaan laatimaan erillinen välitilinpäätös, mikäli edellisen tilikauden päättymisestä on kulunut yli neljä kuukautta (YSA 1 §). Riistaman (1999, 404) mukaan myös välitilinpäätöksessä tulisi huomioida kaikki olennaiset jakso- ja arvostusongelmat ja liitetiedot tulisi laatia kuten virallisessa tilinpäätöksessäkin.

¹ Saneeraushakemuksessa velallisen tulee itse ensin esittää YSL 69.2 §:n mukaiset selvitykset, joihin sitten tilintarkastaja ottaa omassa selvityksessään kantaa.

² YSL 6 §:ssä selvitetään millä perusteella saneerausmenettely voidaan aloittaa ja 7 §:ssä saneerausmenettelyn aloittamisen esteet ja keskeyttämisperusteet.

KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan hakemuksen liitteenä onkin yleensä välitilinpäätös, ”jota en tarkasta hyvän tilintarkastustavan mukaisessa laajuudessa, mutta eipä sitä välitilinpäätöstäkään ole usein liitteineen tehty sillä tarkkuudella, kuin mitä hyvä kirjanpito tapa edellyttää.” Haastateltu toteaa kuitenkin aina suorittavansa yleisluonteisen tarkastuksen välitilinpäätöksen osalta.

Kumpikin haastatelluista KHT-tilintarkastajista (2012, 1 ja 2) liittyy selvitykseen mukaan tunnuslukuanalyysin, jota ei suoraan veloiteta missään, eikä tätä ole mainittu mm. KHT-yhdistyksen malliesimerkissä. Tunnuslukujen avulla taloudellista tilannetta on helppo selvittää ja analysoida siten, että myös velallinen, velkojat ja tuomioistuin ymmärtävät yhtiön taloudellisen tilanteen. KHT-tilintarkastajalla (2012, 1) on tapana tuoda asiat esiin numerotietojen avulla: ”numeroiden analysoinnin kautta viestiä esille ja selkeä kannanotto, jos taustalla on esimerkiksi osakeyhtiölain vastaisia osingonjakaja, ja kirjanpito ei ole oikein laadittu niin tuodaan selkeästi esille.”

Koskelon (1994, 63–66) mukaan selvityksestä tulisi ilmetä objektiivisesti käsiteltynä perusinformaatiota yrityksen tilasta ja ongelmista sekä näiden syistä, ja lisäksi mahdollisesti jopa korjaustoimenpiteitä ongelmien ratkaisemiseksi.

KHT-tilintarkastaja (2012, 2) käy selvityksessään läpi keskeisimpien tunnuslukujen ja niiden analysoinnin lisäksi:

käydään tasetta läpi, onko siellä ollut jotakin ilmapalloeriä --- oman pääoman tilannetta, miten kehittynyt, sitä analysoitu, yhtiön kirjanpidon osoittamat varat, kolmelta vuodelta, miten muuttunut, analysoitu, mitä sisältävät (taseen erät) --- velat vastaavalla tavalla, yhtiön maksuvalmius, miten kehittynyt, millainen tällä hetkellä, onko maksukyvytön, --- yhtiön velkaantuneisuus, siinä tavallaan vedetty yhteen koko tämä stoori sitten. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

Mikäli saneerausmenettelyyn hakeudutaan vasta sitten, kun velallisen taloudellinen tilanne on jo hyvin heikko, on velallisen oma selvitys usein puutteellinen, ja Ilveskero ja Johansson (2012, 16) myöntävät, että tilintarkastajan selvityksen antaminen on näissä tilanteissa varmasti haasteellista.

Koska tilintarkastajan tulee antaa edellä mainittu lausunto YSL 69.2 §:ssä tarkoitetusta selvityksestä, tulee tilintarkastajalla olla käytössään velallisen saneeraushakemus omaa selvitystä laatiessaan. KHT-tilintarkastaja (2012, 2) tuo kertomansa mukaan esiin ja

ottaa omaa selvitystä laatiessaan tässä kohtaa huomioon sellaiset seikat, jotka hän on omassa tarkastuksessaan ja mahdollisesti aikaisemmissa (mikäli hän on yhtiön vakituinen tilintarkastaja) analyyseissa havainnut, eikä hänen lausuntonsa perustu pelkästään velallisen saneeraushakemuksessa esittämiin asioihin.

Tapauksissa, joissa saneerausmenettelyä haetaan pikaisesti pahimmillaan velkojan konkurssiuhkaisen maksukehotuksen jälkeen, monesti vain viivytystaisteluna ennen konkurssiin ajautumista, on velallisen saneeraushakemus usein hyvinkin yksinkertainen ja pelkistetty sisältäen vähimmät mahdolliset tuomioistuimen vaatimat selvitykset ja liitteet. Näissä tapauksissa tilintarkastajan selvitykseltäkään ei käsitykseni mukaan voida odottaa merkittäviä kannanottoja tai realistista arviota saneerausmenettelyn aloittamisen edellytysten arvioimiseksi.

Toisaalta ainakin haastatellut KHT-tilintarkastajat (2012, 1 ja 2) perustavat kumpikin lausuntonsa omiin havaintoihinsa yhtiön tilasta ja hyvin pitkälti tunnuslukujen avulla pyrkivät selittämään taloudellista tilannetta. Näkisin, etteivät ainakaan haastatteleman KHT-tilintarkastajat koe ongelmaksi sitä, kuinka pelkistetty tai pikaisesti laadittu itse saneeraushakemus on. Toki tuntemattoman yhtiön osalta perehtyminen asiaan ja pelkistetty hakemus lisäävät tilintarkastajan työ määrää verrattuna siihen, että yhtiö on ns. oma lakisääteinen tilintarkastusasiakas, jolloin toiminta ja taloudellinen tilanne ovat jo ennestään tiedossa.

Kirjanpidon taso aiheuttaa joissakin tapauksissa yhtiölle merkittävää vahinkoa ja näkyy tilintarkastajan selvityksen sisällössä. Selvityksessä KHT-tilintarkastaja (2012, 1) ottaa kohdassa ”muut seikat, joilla saattaa olla merkitystä arvioitaessa saneerausmenettelyn aloittamisen edellytyksiä” kantaa ja tuo selvästi esiin, mikäli kirjanpidon taso on sellainen, että tämä muodostaa esteen saneerausmenettelylle. Samassa kohtaa KHT-tilintarkastaja (2012, 2) tuo esiin, mikäli havaitsee ”jotain vilunkisysteemiä, maksettu ylisuuria palkkoja tai jotakin, mikä on tavallaan ajanut sen (yhtiön) tähän tilanteeseen. Jos se on huoletonta kevytmielistä velkaantumista niin se pitää todeta siinä kohdassa.”

Velallinen ei välttämättä ole hakemusta laatiessaan ensinnäkään huomannut tai osannut tuoda esiin kaikkia ongelmien aiheuttajia ja hakemuksessa esitetyt saneeraustoimenpiteet voivat poiketa paljonkin siitä, millaiseksi itse saneerausohjelman sisältö aikanaan

selvittäjän laatimana muodostuu. Tällöin näkisin, että laadukkaalla ja asiantuntevalla tilintarkastajan selvityksellä on myös selvittäjän työn kannalta suuri merkitys saneerausohjelmaa laadittaessa ja saneeraustoimenpidevaihtoehtoja pohdittaessa. Vaikka tilintarkastaja ei selvityksessään toisikaan konkreettisia ratkaisuehdotuksia esille, ei näiden pohdinta edes ole tilintarkastajan, vaan aikanaan selvittäjän tehtävä yhdessä saneerausvelallisen kanssa.

3.4 Tilintarkastajan raportointityyli

Tilintarkastaja joutuu selvityksessä ottamaan kantaa tulevaisuuteen. Ilveskeron ja Johanssonin (2012, 16) sekä Riistaman (1999, 405) mukaan tilintarkastajan tulisi arvioida, ovatko hakemuksessa esitetyt yhtiön selitykset taloudellisten vaikeuksien syistä perustellut ja ovatko velallisen esittämät saneeraustoimenpiteet toteuttamiskelpoisia ja realistisia. Tilintarkastajan tulisi siis arvioida velallisen saneeraussuunnitelman realistisuutta ja lisäksi antaa lausuma saneerausmenettelyn aikaisesta rahoitustarpeesta ja kassavirtalaskelmasta. (Ilveskero & Johansson 2012, 16.)

Tilintarkastaja pyrkii pääosin tunnuslukujen ym. avulla selvittämään ja tuomaan esiin taloudellisten ongelmien syyt. Mitään omia ratkaisuehdotuksia sen sijaan, muutoin kuin yleisellä tasolla, todeten, että ”edellyttää pääomaa” tai ”lisää kannattavuuden parantamista” KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan ei ole hänen tehtävänsä lähteä pohtimaan tai ratkomaan.

Koskelon (1994, 67) mukaan olisi suotavaa, että tilintarkastaja toisi mahdollisuuksiensa mukaan esiin oman näkemyksensä saneerauskeinoista ja saneerausmahdollisuuksista tai arvioisi hakemuksessa esitettyjä velallisen omia saneeraustoimenpidekaavailuja ja niiden riittävyttä. Esimerkiksi kannanotot käyttökateen, velkojen tai oman pääoman osalta sekä riittävyys ja arvio vaikutuksista voisivat tulla kysymykseen.

Koskelon (1994, 66) mukaan tilintarkastajan tulisi pyrkiä löytämään oireiden takaa ongelmien syyt, selvittää, mitkä asiat vaativat korjaamista ja onko näiden ongelmien korjaamiseksi löydettävissä realistisia mahdollisuuksia. Nähdäkseni Koskelo (1994) toivoo, että tilintarkastaja ottaisi kantaa sekä hakemuksessa esitettyjen saneeraustoimenpiteiden realistisuuteen, mutta myös mahdollisuuksien mukaan tarkastelisi käytettävissään ole-

vaa aineistoa ja tietojaan yrityksestä kokonaisvaltaisesti pyrkien itsekin löytämään ongelmakohtia ja niihin johtaneita syitä sekä tarjoamaan konkreettisia omia ratkaisuehdotuksia. On toki huomioitava, että Koskelon näkemys on vuodelta 1994 eli ajallisesti merkittävästi ennen uutta tilintarkastuslakia, aivan juuri yrityssaneerauslain voimaan tulon jälkeisestä lama-ajan Suomesta, jolloin tilintarkastajan selvitykset olivat monella tapaa erilaisia ja vähemmän ohjeistettuja kuin nykypäivänä.

Mikäli tilintarkastaja lähtisi esittämään omia ratkaisuehdotuksiaan raportissa, menisi tilanne jo KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan konsultoinnin puolelle.

--- mä en anna sitä aspiriinia tässä, se on sitten selvittäjän ja yrittäjän asia keksiä se lääke, mä otan kyllä kantaa siihen, onko se miten realistista (hakemukseen kirjatut saneeraustoimenpiteet), mutta en tuo niinkun omaa (ratkaisuehdotusta) siihen, --- muuten kun niinkun yleisluonteisia (toimenpiteitä) – en minä sano, että lopettaa tämän tuotteen tekeminen ja keskittyykää tähän, saatte paremman katteen ja isomman volyymin – se ei kuulu minusta minulle. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

Kumpikin haastatelluista KHT-tilintarkastajista (2012, 1 ja 2) käsittelee ja toteaa selvityksessään ne seikat, jotka KHT-yhdistyksen malliesimerkissä ja yrityssaneerausasetuksessa on määritelty. Lausunto voi olla tyyliältään esimerkiksi seuraavanlainen:

Mikäli yhtiö ei onnistu oman pääoman lisähankinnassa, omaisuuden realisoinnin ja yhtiön kannattavuuden parantamisessa näihin ja näihin aikarajoihin mennessä, on todennäköistä että yhtiö ei pysty suoriutumaan velvoitteitaan ja menee konkurssiin. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

tai seuraavanlainen:

Edellyttää omaisuuden realisointien onnistumista ja/tai velkojen akordoinnista tai velkojen maksuaikojen muuttamista pidempiaikaiseksi sekä yhtiön toiminnan kannattavuuden huomattavaa parantumista. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

KHT-tilintarkastaja (2012, 1) mukaan ”liian jyrkkien kannanottojen esittäminen on vaarallista, mutta selvityksessäkin pitää ottaa kantaa asioihin. Lausumat ovat enemmänkin faktojen luettelointia”, esimerkiksi seuraavasti:

”tarkasteltaessa tätä kokonaisuutena täytyy ottaa huomioon että liiketoimintaan liittyy epävarmuutta, jota on vaikea ennakoida” – tai sitten että ”saneeraus voidaan aloittaa, mikäli yhtiön velkojat näkevät, että yhtiön toiminnalle on jatkuvuutta” – tän tyyppiset kannanotot. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

Selvästi pääteltävissä olevana toiveena mm. Koskelolla (1994) ja lakimiehillä Ilveskero & Johansson (2012) on, että tilintarkastajan selvitys olisi hieman syvällisempi kuin KHT-yhdistyksen malliesimerkki Tilintarkastajan raportointi 2011 -kirjassa.

KHT-tilintarkastaja (2012, 2) tuo mielestään omista raporteistaan asiat selvästi esille, jättäen kuitenkin aina takaportin auki, ”koska kyllähän maailmassa ihmeitä tapahtuu”.

Tässäkin (*lukee yhtä raporttia*) on tätä asiaa pyöritelty kahdeksan sivua, kyllähän siitä pitää tajuta tilanne, kerrottu selkeästi miten tähän on jouduttu ja mistä se johtuu. --- Tuomioistuimen pitäisi pystyä (tekemään ratkaisu), kyllä tuossa on niinkun eväät tuomioistuimelle ---. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan hyvä tilintarkastustapa ja riippumattomuus on koko ajan pidettävä mielessä ja se missä raja kulkee. ”Tilintarkastaja tarkastaa vaan ja antaa tarkastuksen perusteella lausunnon”. KHT-tilintarkastaja (2012, 1) näkee asian samalla tavalla kuin kollegansa ja korostaa, että tämä selvityksen laadinta on tilintarkastuslain 1 §:n mukaista muuta työtä, ja hyvää tilintarkastustapaa on noudatettava. Rajanveto näissä tapauksissa on tärkeää ja lisäksi näissä asioissahan on eri osapuolia, jotka tulee ottaa huomioon.

Miten eri osapuolet eli yritys/yrittäjä, rahoittajat miten he reagoi näihin, jolloin näen hyvin tärkeänä tämän asian, että tuodaan faktat faktoina esille ja sitten johtopäätökset jää sinne käräjätuomarille. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

Haastattelemani KHT-tilintarkastajat tuovat kumpikin lausunnoissaan selvästi yrityksen taloudellisesta tilanteesta faktatiedot esille tunnuslukujen ja numeroiden analysoinnin kautta. Luotettava evidenssi siitä, mihin lausunnoissa mainitut näkemykset perustuvat, hankitaan ja se on olemassa. Mikäli asioihin liittyy epävarmuutta, myös tällaiset seikat tuodaan esille. Kummankaan haastattelemani tilintarkastajan selvitys ei rajoitu käsittelemään ainoastaan KHT-yhdistyksen malliesimerkin mukaisia pakollisia kohtia eikä selvityksessä spekuloida pelkästään velallisen saneeraushakemuksessa esittämiä saneerausmenpiteitä. Pyrkimyksenä on valaista velallisen taloudellista tilannetta kokonaisuutena ja kertoa; mikä merkitys milläkin luvulla on missäkin tilanteessa.

Tilintarkastaja tekee työnsä joka hänelle kuuluu, ei sen vähempää muttei myöskään enempää. Tilintarkastaja antaa selvityksen velallisyhtiön taloudellisesta tilanteesta, raportin nimen mukaisesti on syytä huomioida, että kyseessä on ainoastaan selvitys. Selvitykseen ei ole kirjoitettu konkreettisia ratkaisuehdotuksia tilanteen korjaamiseksi eikä päätöstä siitä, kannattaako saneerausmenettely tässä tapauksessa aloittaa vai ei. Päätösten ja ratkaisujen tekeminen ei kuulu tässä asiassa tilintarkastajalle.

4 Erityistarkastukset

4.1 Saneerauksessa olevan yhtiön erityistarkastus

Tuomioistuimen päättäessä yrityssaneerauksen aloittamisesta määrää tuomioistuin samalla saneerausohjelman laadintaa varten selvittäjän, joka on tavallisesti asianajaja tai muu lakimies. Yrityssaneerauksen selvittäjän tulee yrityssaneerauslain 8.1 §:n 3 kohdan mukaan ”huolehtia tarpeellisessa laajuudessa velallisen ennen menettelyn alkamista harjoittaman toiminnan tarkastuksesta”.

Eritystarkastus tässä yhteydessä on Riistaman (1999,408) mukaan tavoitteiltaan käytännössä hyvin samantapainen myöhemmin käsiteltävän konkurssiin asetetun yhtiön erityistarkastuksen kanssa. Tarkastuksen tavoitteena on selvittää, onko yleistä velkojan intressiä loukattu tai onko muita esteitä saneerausmenettelyn jatkamiselle olemassa (KHT-yhdistys 2010a, 58). Riistaman (1999, 408) sekä vanhan lainvalmisteluaineiston (HE 182/1992) mukaan tarkastuksen tehtävänä on selvittää mm. mahdolliset takaisin- saantiperusteet sekä tutkia, onko syytä epäillä velallisen rikoksia tai muita velkojien vahingoksi tapahtuneita rangaistavia tekoja. (HE 182/1992 sekä Riistama 1999, 408.)

Käytännössä yrityssaneerauksen selvittäjä tiedustelee velkojilta kannanottoa erityistarkastuksen tarpeellisuudesta saneerausmenettelyn aloittamispäätöksen tiedoksiannon yhteydessä ja tämän jälkeen velkojilta saatujen lausumien sekä selvittäjän oman käsityksen mukaisesti tekee päätöksen erityistarkastuksen suorittamisen tarpeellisuudesta. Velkojat ilmoittavat kysyttäessä käytännössä vain kannanottonsa joko erityistarkastuksen tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta. Riistaman (1999, 408) mukaan selvittäjän tehtävänä on arvioida, mihin tarkastuksessa kiinnitetään huomiota ja mitä seikkoja kussakin tilanteessa selvitetään.

Yrityssaneerausvelallisen erityistarkastuksessa keskitytään kummankin haastatellun KHT-tilintarkastajan mukaan usein nimenomaan tarkastelemaan mahdollisia takaisin- saanteja. KHT-tilintarkastajan (2012, 2) mukaan ”kyllähän se on se laki takaisinsaannista konkurssipesään, sitähan siellä kattellaan, se on se keskeisin”. KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan selvittäjän kanssa tehtävä toimeksianto rajoittuu hyvin usein tarkastukseen kolme kuukautta ennen hakemuksen jättämistä sekä kolme kuukautta sanee-

raushakemuksen jättämisen jälkeen. Tämän kolmen kuukauden tarkastuksen yhteydessä voi tulla esiin jotain, josta juontaa jokin viimeisen vuoden aikana tapahtunut tapahtuma, mutta velkojat voivat ottaa kannan ettei sitä lähdetä enää tutkimaan. KHT-tilintarkastaja (2012, 1): ”Rahastahan se on kiinni ja sitten siitä että eivät (velkojat) ymmärrä tai halua ymmärtää, haluavat jättää asian siihen.”

Erityistarkastusta tekevät tilintarkastajat koetaan KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan hankalaksi tahoksi ”sillä tavalla, että nostamme esiin kysymyksiä, joista ei haluta tässä yrityssaneerauksessa keskustella.” Esimerkiksi liiketoimien peräyttäminen edes lyhyeltä ajalta koetaan valitettavan usein tarpeettomaksi.

Liiketoimia on saatettu tehdä sen tyyppisten tahojen, joiden kanssa halutaan jatkaa yhteistoimintaa, niin erilaisia maksuja eri suuntiin on ja on suosittu selkeästi tiettyjä velkoja, niin niihin tartutaan aika heikosti nimenomaan yrityssaneerauksissa. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

Kuten KHT-tilintarkastajan (2012, 1) näkemyksestä voidaan päätellä, riippuu hyvin pitkälti velkojista, suoritetaanko erityistarkastusta yrityssaneeraustilanteessa lainkaan vai ei ja jos suoritetaan, mitä asioita tarkastuksessa oikeasti katsotaan. Selvittäjän rooli on yrityssaneerauksessa kuitenkin toimia vain velkojien ”äänitorvena” ja tarkastuksen sisältö määräytyy velkojien tai velkojatoimikunnan päätösten mukaisesti (KHT-tilintarkastaja 2012, 1).

Tarkastus toteutetaan tarvittaessa pikimmiten saneerauksen aloittamispäätöksen jälkeen, ennen saneerausohjelman laadintaa ja vahvistamista. Saneerauksen aloittamispäätös ei vielä suinkaan tarkoita sitä, että yhtiölle tultaisiin lopulta vahvistamaan saneerausohjelma tai että yhtiö selviytyisi saneerausohjelman noudattamisesta loppuun saakka.

Yrityssaneerauskin on prosessi sellaisenaan ja siinä mun mielestä pitäis ottaa nää asiat selkeesti sillä lailla käsittelyn alle, että voidaan peräyttää liiketoimia, -- jos on tällaisia selkeitä esim. velkojan suosintaa, niin meikäläisen käsitykseen ei oikein sovi se, että niille asioille ei tehdä paljoa --- todennäköisesti kahden vuoden päästä tää yhtiö on konkurssissa ja sit sen näkee siinä. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

4.2 Saneerauksessa olevan yrityksen erityistarkastaja

Lainsäädännössä ei ole määritelty, että kyseiseen yrityssaneerausvelallisen tilien ja hallinnon erityistarkastukseen tulisi määrätä tekijäksi tilintarkastaja. Usein selvittäjä päättää käyttää tilintarkastajaa asiantuntija-apuna, jolloin tehtävä on sopimusperusteinen toimeksianto, jossa noudatetaan Tilintarkastuslain 1.2 §:ää ja soveltuvilta osin liitännäispalvelustandardia 4400 (KHT-yhdistys 2010, 58).

Jos yhtiö hyväksytään saneerausmenettelyyn ja velkojat esittävät erityistarkastuksen suorittamista yhtiössä, on velallisen saneerausmenettelyä edeltävältä ajalta tehtävän erityistarkastuksen tekijän oltava joku muu kuin yhtiön oma vakituinen tilintarkastaja (Laine & Tuokko 2000, 113 sekä Riistama 1999, 408). Konkurssiasiamiehen toimiston varhaisen 1996 vuoden suosituksen mukaisesti (Konkurssipesän kirjanpito ja tarkastus 4/96) ”Velallisen toiminta-aikana tilintarkastajana toiminutta ei esteellisyyssyistä voida milloinkaan valita suorittamaan velallisen erityistarkastusta”. Kyseessä olisi oman toiminnan tarkastamisen uhka eikä tällaista luonnollisesti voida pitää hyväksyttävänä.

Lainsäädännön mukaan estettä ei ole sille, että saneerausmenettelyn hakemusvaiheessa selvityksen velallisen taloudellisesta tilanteesta laatinut tilintarkastaja, mikäli hän ei siis ole yhtiön vakituinen tilintarkastaja, valittaisiin myös erityistarkastuksen tekijäksi saneerauksen kohteena olevaan yhtiöön. Tätä saman tilintarkastajan valintaa puoltaa myös Laineen ja Tuokon (2000, 113) kannanotto, jonka mukaan erityistarkastusta silmällä pitäen tämä voisi jopa olla tarkoituksenmukaista, että jo selvityksen taloudellisesta tilanteesta laatisi joku muu kuin yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja.

Kuitenkin toisen haastatellun KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan velkojien käsitys monesti on, että edellisessä vaiheessa tilintarkastajan selvityksen laatinut, joskaan ei yhtiön lakisääteinen tilintarkastaja, on jotenkin puolueellinen eikä tällöin sama tilintarkastaja enää kelpaa erityistarkastajaksi yrityssaneeraustilanteessa. Yhdessä tapauksessa KHT-tilintarkastaja (2012, 1) oli kertomansa mukaan jo suorittanut erityistarkastuksen ja laatinut selvityksen ennen tätä. Tämä johti velkojien epäilykseen objektiivisuudesta.

--- ja silloinkin niin velkojat (osa) oli sitä mieltä, että olisiko pitänyt, painaako jääviys, eli suhtautuminen selvitykseen --- on muotoutunut velkojille sellainen käsitys, että selvitys on asenteellinen, ja se painaa siinä. Pitää olla täysin neutraali taho, joka tekee ton erityistarkastuksen. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

4.3 Konkurssiyrityksen toiminta-aikaan kohdistuva erityistarkastus

Jokainen konkurssiyritys on erilainen ja konkurssiin johtaneet syyt moninaisia. Toisinaan konkurssivelallisen kirjanpito on ajan tasalla, lakisääteiset velvollisuudet hoidettu ja velallinen hakee itse konkurssia. Toisinaan kirjanpito on tekemättä, verottajalle on kertynyt rästiä ja vakuutusmaksut ovat maksamatta. Tällöin yleensä joku velkojista on konkurssihakemuksen tekijänä. Usein etenkin jälkimmäisessä tapauksessa on olemassa epäily, ettei velallisen konkurssia edeltävä toiminta ole ollut täysin lain kirjainten mukaista.

Konkurssivelallisen erityistarkastuksessa on tavoitteena selvittää velallisen konkurssia edeltävä toiminta siten, että velkojien edut tulevat turvatuksi. Tarkastuksella pyritään selvittämään, onko velallinen tai tämän edustaja menetellyt sopimattomasti velkojia kohtaan ja onko konkurssipesään palautettavissa tai muuten saatavissa varoja. Tarkastuksessa selvitetään asioita niin, että tarkastuskertomuksen perusteella velkojien ja pesänhoitajan olisi mahdollista arvioida takaisinsaantiperusteita, mahdollisia velallisen rikoksia ja kirjanpitorikoksia sekä osakeyhtiön kyseessä ollessa osakeyhtiölain (624/2006) varojenjako säännösten noudattamista. (Konkurssiasiamies 2008, suositus 8/2004)

Konkurssipesässä ylintä päätösvaltaa käyttävät velkojat ja erityistarkastuksen toteuttaminen on usein ensisijassa velkojien intressissä. Lisäksi konkurssipesän pesänhoitaja tarvitsee erityistarkastuksen tulokset tietoonsa, jotta kaikki velkojille kuuluvat varat saadaan hankituksi mahdollisuuksien mukaan konkurssipesään ja pesänhoidossa toimitaan kaikilta osin säädösten mukaisesti. (Laine & Tuokko 2000, 15–16.)

Tarkastuskertomuksen perusteella pesänhoitajan ja velkojien tulisi pystyä arvioimaan takaisinsaantimahdollisuudet, velallisen rikosten ja kirjanpitorikosten olemassaolo sekä osakeyhtiöoikeudellisia vastuuperusteita, mm. johdon, hallituksen, omistajien ja aikaisemman tilintarkastajan huolellisuus, varojen jakoon liittyvät asiat, pääomarakenteen muutoksiin ja yritysjärjestelyihin sekä varojen vähentymiseen liittyvät kysymykset. (KHT-yhdistys 2010a, 63.)

Tarkastuksessa selvitetään toimeksiannon mukaan moninaisia asioita, joista yleisimpiä ovat Laineen ja Tuokon (2000, 15) mukaan muun muassa seuraavat:

- konkurssivelallisen ennen konkurssimenettelyn alkamista toteuttamat oikeustoimet, joiden perustella muodostuu takaisinsaantilain mukaisia peräytyksiä konkurssipesälle,
- yhteisölain- ja kirjanpitolainsäädännön noudattaminen,
- mahdolliset velkomusperusteet,
- mahdolliset konkurssi-, vero- tai muut rikosperusteet,
- tiedot velallisen taloudellisen tilanteen kehityksestä ennen konkurssin alkua,
- maksukyvyttömyyden ja ylivelkaisuuden alkamisajankohdan määrittely.

Erityistarkastus toteutetaan tarpeen vaatiessa konkurssipesässä käytännössä velalliselvityksen laatimisen jälkeen, jolloin erityistarkastuksella pyritään syventämään velalliselvityksessä kerrottuja asioita velallisen toiminnasta ja saamaan konkreettista tietoa ja perusteita yllä mainittujen, kulloinkin selvitettäväksi määriteltyjen seikkojen arvioimiseksi. (Nenonen 2004, 129.)

Konkurssivelallisen erityistarkastuksen suorittamisesta tehdään yleensä päätös velkojainkokouksessa. Erityistarkastuksen teettämistä esittää käytännössä yleensä joku velkojista, pesänhoitaja tai konkurssiasiamies, mikäli tähän ilmenee tarvetta. Mikäli päätös erityistarkastuksen teettämisestä tehdään velkojainkokouksessa, tulevat toimeksiannon aiheuttamat kustannukset maksettavaksi konkurssipesän massavelkoina konkurssipesän varoista. Myös konkurssiasiamies voi päättää tarkastuksen suorittamisesta ja usein näin tapahtuukin silloin, kun konkurssipesän varat eivät riitä tarkastuksen tekemiseen.

4.4 Konkurssivelallisen toiminnan erityistarkastajaa koskevat vaatimukset

Kuten aikaisemmin on todettu, konkurssilainsäädännössä ei ole säädöksiä erityistarkastuksesta eikä siten myöskään erityistarkastajan kelpoisuusvaatimuksista. Kuitenkin otettaessa huomioon erityistarkastuksen vaativuus ja luonne, on luonnollista, että tarkastajat ovat useimmiten auktorisoituja ja asiaan muutoin perehtyneitä tilintarkastajia. On huomioitava, että erityistarkastustyö vaatii tekijältään laajaa erityislainsäädännön ja yhteisölainsäädännön tuntemista (Laine & Tuokko 2000, 12, 17).

Erityistarkastajan tulee olla toimeksiannon laatu ja laajuus huomioiden riittävän perehtynyt mm. osakeyhtiölakiin ja muuhun yhteisöainsäädäntöön, konkurssi-, takaisinsaanti- ja vahingonkorvausoikeuteen sekä rikosoikeuteen, lähinnä talousrikosten osalta. Konkurssiasianneuvottelukunta pitääkin suositeltavana, että tarkastuksissa käytetään hyväksytyjä KHT- tai HTM-tilintarkastajia. Lisäksi erityistarkastajalle asetettava vaatimus esteettömyydestä ja riippumattomuudesta konkurssivelallista, tämän läheisiä sekä velkojia kohtaan aiheuttaa sen, ettei velallisen toiminnan aikana käyttämää tilintarkastajaa voida valita konkurssitilanteessa erityistarkastajaksi. Tavanomainen tilintarkastusuhde velkojayhteisöön ei kuitenkaan muodosta esteellisyyttä. (Konkurssiasiamies 2008, suositus 8/2004, KHT-yhdistys 2010, 63.)

Kuten aikaisemmin on todettu, on erityistarkastustyö tilintarkastuslaissa tarkoitettua tilintarkastajan harjoittamaa muuta toimintaa, johon sovelletaan tilintarkastuslain 1.2 §:ssä mainittuja kohtia ja lisäksi soveltuvilta osin liitännäispalvelustandardia 4400, mikäli siis tarkastajaksi valitaan auktorisoitu tilintarkastaja.

5 Erityistarkastukset prosessina

5.1 Toimeksiantosopimus

Erityistarkastuksen toteuttamisesta tehdään aina erillinen toimeksiantosopimus, joka määrittää suoritettavan työn tarkoituksen. Toimeksianto ja jokainen tapaus ja tarkastuksen tarpeet ovat aina yksilölliset ja erilaiset. Erityistarkastuksen sisältö voi olla kokonaisvaltainen tai rajattu. Kokonaisvaltaisessa tarkastuksessa raportoidaan konkurssivelallisen toiminta-aikaan tai yrityssaneerausta edeltävään aikaan kohdistuvat mahdolliset takaisinsaannit, toimintaan liittyvät yhteisö- ja kirjanpitolainsäädännön vastaiset toimet, taloudellisen tilanteen kehittyminen sekä muut konkurssipesän hallinnon tai saneerauksen selvittäjän määrittelemät erityiset selvityskohteet. Rajatussa toimeksiannossa tarkastettavat kohteet ja raportoitavat asiat määräytyvät kunkin tapauksen mukaan yksilöllisesti. Erityistarkastuksen suorittaja ei voi itsenäisesti laajentaa tarkastuksen sisältöä toimeksiantosopimuksessa määritellystä. Aikanaan annettavassa tarkastuskertomuksessa onkin syytä todeta, toimeksiantosopimuksessa sovitusti toimeksiannon sisältö ja tarkastuksen tavoitteet, osapuolten vastuunjaon erottamiseksi. (Laine & Tuokko 2000, 14.)

Kumpikin haastatelluista KHT-tilintarkastajista (2012, 1 ja 2) kertoo määrittävänsä toimeksiantosopimuksessa hyvin tarkasti tarkastuksen sisällön ja laajuuden. Toimeksiantosopimus tehdään ja muokataan selvittäjän tai pesähoitajan kanssa (tai konkurssi-asiamiehen, jos toimeksianto on konkurssi-asiamiehen toimistosta). Ns. elävissä yhtiöissä eli yrityssaneeraustilanteissa voi ulkopuolelta tuleva paine olla melkoinen;

velkojat tai velallinen soittelee, että ota tämä ja tämäkin huomioon tai tästä ja tästä ei saa puhua, tällaisia puheluita tulee --- yksittäistä velkojaa en kuuntele, vaan pyydän, että on yhteydessä selvittäjään ja sitä kautta toimeksianto. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan selvittäjän tai pesähoitajan kanssa käydään keskustelua mahdollisista lisätarkastuskohteista. Budjetti määrää tietysti mitä kaikkea tarkastetaan ja velkojien toiveet, jotka ovat keskeisellä sijalla. Kaikesta kirjataan asiat toimeksiantosopimukseen, joka on ”meidän oikeusturvan kannalta hyvin tärkeä juttu”. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.) Haastatellulla KHT-tilintarkastajalla (2012, 1) oli äskettäin TILAn käsittelyssä juttu, jossa

yrittäjä, jolle tehtiin konkurssivelallisen erityistarkastus, teki valituksen, ja TILAn lähtökohta oli se, että mitä siinä on alun perin niin kun sovittu tehtäväksi ja missä laajuudessa. Taustalla oli se, että valittaja justiinsa edusti konkurssiin menneen yhtiön vähemmistöä ja heillä oli sitten riitaa enemmistön omistajan kanssa ja vähemmistön edustaja näki, että tarkastus olisi pitänyt tehdä näin laajana (*näyttää käsillä, siis todella laajana*) ja konkurssipesän toimeksiannossa toivottiin tehtäväksi näin (*näyttää käsillä, huomattavasti pienempi laajuus*). Toimeksiantokirje määritteli hyvin tarkasti sen mitä siinä tehdään ja TILA otti selkeän kannan, että ei anna aiheutta jatkotoimiin. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

Konkurssi-asianneuvottelukunta on antanut suosituksen 8/2004 (päivitetty vuonna 2008) konkurssivelallisen erityistarkastuksesta. Suosituksen liitteenä on malli toimeksiantosopimuksesta sekä malli tarkastuskertomuksen rakenteesta. (Nenonen 2004, 129, Konkurssi-asian neuvottelukunta 2008.) Liitännäispalvelustandardin ISRS 4400 liitteenä on myös esimerkki toimeksiantokirjeestä.

Toimeksiantosopimuksen yhteydessä sovitaan erityistarkastustyön veloituserusteista ja ajoituksesta. (Laine & Tuokko 2000, 59. sekä Nenonen 2004, 130–131.) Toimeksiantoa vastaanotettaessa selvitetään myös kirjanpidon tilanne, aineiston sijainti ja materiaalin käytettävyys. Ennen toimeksiantosopimuksen allekirjoitusta on syytä selvittää jääviys- ja riippumattomuuskysymykset. Esimerkiksi pesäluetteloon tutustuminen ennen toimeksiannon vastaanottoa on hyvä tapa todeta, syntykö esteellisyysongelmia. (Laine & Tuokko 2000, 59.)

Liitännäispalvelustandardin ISRS 4400 kappaleen 8 mukaan ”Tilintarkastajan tulisi suorittaa erikseen sovittuja toimenpiteitä koskeva toimeksianto tämän standardin ja toimeksiannon ehtojen mukaisesti”. Standardin kappaleessa 9 on käsitelty toimeksiannon ehtojen määrittelyä. Standardin mukaan tilintarkastajan tulisi varmistua siitä, että kaikki tahot, jotka saavat aikanaan tehtyjä havaintoja koskevan raportin, ymmärtävät sovittujen toimenpiteiden luonteen ja tarkoituksen sekä toimeksiannon ehdot. (Liitännäispalvelustandardi ISRS 4400.)

5.2 Tarkastuksen toteutus

Erityistarkastuksen periaatteet ja tarkastuksen tavoitteet ovat hyvin pitkälti samanlaiset, olipa sitten kyseessä konkurssiin asetetun yhtiön toiminnan tai yrityssaneerausta edeltävän toiminnan tarkastaminen. Erityistarkastus näissä tilanteissa on nimenomaisesti liitännäispalvelustandardi ISRS 4400:n mukainen toimeksianto taloudelliseen informaatioon kohdistuvien erikseen sovittujen toimenpiteiden suorittamisesta. On kuitenkin huomioitava, ettei liitännäispalvelustandardin noudattaminen koske muita kuin auktorisoituja KHT- tai HTM-tilintarkastajia tai tilintarkastusyhteisöjä. Mikäli esimerkiksi konkurssiin asetetun yrityksen toiminnan aikaista tarkastusta suorittamaan valitaan henkilö, joka ei ole auktorisoitu tilintarkastaja, ei hänellä ole standardin noudattamisvelvollisuutta.

Tarkastuksen suunnittelu eli työnjako ja aikataulu ym. asiat on tehtävä ennen varsinaiseen tarkastustyöhön ryhtymistä. Erityistarkastuksissa yhteydenpito toimeksiantajaan on erityisen tärkeää koko tarkastusprosessin ajan, jolloin toimeksiannon sisältöön vaikuttavista rajauksista ja alustavista havainnoista keskustellaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa toimeksiantajan kanssa, näin vältetään tarpeetonta työtä. Etenkin konkurssiin asetettujen yhtiöiden erityistarkastusten osalta voidaan mm. lisäaineiston hankinnasta tai puuttuvan aineiston selvittämisestä joutua keskustelemaan. Alustava tarkastuskertomus laaditaan varsinkin suuremmissa tarkastuskohteissa, jolloin varmistetaan, että asiat tulevat raportoiduksi toimeksiantajan kannalta oikealla ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Toisaalta alustavan tarkastuskertomuksen pohjalta voi toimeksiantaja päätyä teettämään lisätarkastuksia joiltakin osin. (Laine & Tuokko 2000, 59–60.)

Tarkastuksen näkökulma

Erityistarkastuksessa toimeksiannon luonteeseen kuuluu, että tarkastaja tarkastelee asioita toimeksiantajan näkökulmasta ja ikään kuin selvittää toimeksiantajan puolesta pyydettyt tosiseikat. Tämä näkökulma ei kuitenkaan saa merkitä poikkeamista hyvään tilintarkastustapaan kuuluvista vaatimuksista, kuten huolellisuudesta ja objektiivisuudesta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 404.)

Laineen & Tuokon (2000, 11–12) mukaan erityistarkastuksen tavoitteena ei ole esittää valmiita kannanottoja päätöksiksi, ainoastaan tuoda esiin tapahtuneet tosiasiat. Toki erityistarkastaja voi oman ammattitaitonsa ja kokemuksensa mukaan esittää käsityksensä mm. siitä, onko kirjanpito hoidettu hyvän kirjanpitotavan mukaisesti tai ovatko tilinpäätökset säännösten mukaisia, mutta tämä ei ole mitenkään välttämätöntä. Erityistarkastuksen tekijä voi ottaa kantaa myös yrityksen johtamiseen ja valvontaan, mikäli katsoo tarpeelliseksi. (Laine & Tuokko 2000, 11–12.)

Todelliset tarkastushavainnot – evidenssi oltava aina

KHT-yhdistys (2010a, 63) toteaa, että erityistarkastajan päätelmien tulee perustua ainoastaan todennettaviin tarkastushavaintoihin ja ehdottomia kannanottoja riidanalaisiin tai epävarmoihin asioihin on välttävä. Lisäksi KHT-yhdistys (2010a, 63) jatkaa, että erityistarkastuksen tekijä joutuu usein todistajaksi oikeudenkäyntiin, jolloin on muistettava myös suullisen raportoinnin osalta hyvää tilintarkastustapaa koskevat säädökset. Liitännäispalvelustandardin (ISRS 4400, kappaleet 14–15) mukaan tilintarkastajan tulisi dokumentoida kaikki seikat ja tarkastushavainnot ja käyttää tätä saamaansa evidenssiä raporttinsa perustana.

KHT-tilintarkastaja (2012, 2) havainnollistaa dokumentointia seuraavasti:

--- koska tarkoitus on, että jos mä sanon, että tuo seinä on valkoinen, niin sitten mun se pitää valokuvalla tai jollakin todistaa että se on valkoinen, ei sitä sillä todeta, että siellä on tosite, että on valkoista maalia ostettu. (KHT-tilintarkastaja 2012, 2.)

Alustava tarkastuskertomus ja konkurssivelallisen kuuleminen

Ennen lopullisen tarkastuskertomuksen valmistumista on tehdyistä tarkastushavainnoista Nenosen (2004, 131) mukaan syytä kuulla velallista. Laineen ja Tuokon (2000, 59–60) mukaan alustavan tarkastuskertomuksen osia voidaan pesän hallinnon suostumuksella esittää kommentoitavaksi myös konkurssivelalliselle, jolloin saadaan varmistus lopullisen tarkastuskertomuksen sisällön oikeellisuudesta. Toisaalta, vaikka muutostarvetta ei velallisen kuulemisen ja hänen kannanottojensa jälkeen aiheutuisi, on velallisen esittämät merkittävät huomautukset Nenosen (2004, 131) mukaan syytä sisällyttää kertomukseen. Velallisen kuulemisesta voidaan kuitenkin Nenosen (2004, 131) mukaan poiketa tilanteissa, joissa esimerkiksi on suunnitteilla tutkintapyyntö tms. toimenpide tarkastuksessa tai muutoin selvinneiden seikkojen perusteella.

Konkurssiasiamiehen suosituksen (8/2004, päivitetty 2008) mukaan:

Erityistarkastuskertomuksesta on velallisen oikeusturvan vuoksi ja väärinkäsitysten välttämiseksi yleensä pyydettävä velallisen kannanotto ennen lopullisen asiakirjan valmistumista tai vastine lopullisesta asiakirjasta. Velallista kuulemalla on mahdollista saada lisäselvitystä epäselviin asioihin sekä oikeista mahdollisista väärinkäsityksistä ja kertomuksessa olevia virheitä.

Haastatellut KHT-tilintarkastajat (2012, 1 ja 2) kuulevat aina konkurssivelallista alustavan tarkastuskertomuksen johdosta. Käytännössä pesänhoitaja huolehtii velallisen kuulemisesta. Mikäli kyseessä on konkurssiasiamiehen toimesta tehtävä erityistarkastus, voi kuulemisen kohteena olla esimerkiksi joku olennainen velkojatalo.

5.3 Tilintarkastajan raportointi – tarkastuskertomus

Tilintarkastajan raportointi eli tarkastuskertomus on ulkopuolelle näkyvä merkki tehdystä työstä. Liitäntäispalvelustandardi ISRS 4400 määrittää myös raportoinnin raamit ja standardin noudattamista erityistarkastuksia suoritettaessa arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa erityistarkastuksissa edellyttää huolellista havaintojen dokumentointia ja sitä, että raportissa esitettävät johtopäätökset ovat oikeassa suhteessa tarkastusaikaan, -tapaan ja muihin tarkastusolosuhteisiin sekä perustuvat todellisuudessa tehtyihin tarkastushavaintoihin. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 405.)

Raportin sisältö määräytyy hyvin pitkälti toimeksiantosopimuksen mukaisesti, niistä seikoista mitä tarkastuksen kohteena on kulloinkin ollut. Raportin ollessa ei-julkinen asiakirja tarkastuskertomuksessa voidaan tuoda asioita esiin paremmin ja selkeämmin kuin mitä on esimerkiksi totuttu pelkästään lakisäätteisten tilintarkastusten tilintarkastuskertomuksia lukemalla havaitsemaan tilintarkastajan raportoinnista. Näillä asioilla ei ole paljoakaan tekemistä keskenään, mutta tilintarkastajan raportointia on voitu tottua pitämään pintapuolisena mitään sanomattomana sanahelinänä, mikäli on totuttu lukemaan ainoastaan julkisia tilintarkastuskertomuksia. Raportointityyli erityistarkastuksesta raportoitaessa on siltikin melko pidättyväinen ja tarkkaan harkittu. Tämän työn myöhemmissä luvuissa olen tarkemmin käsitellyt raportoinnin tyyliin liittyviä seikkoja.

Raportin sisältö ja julkisuus

Lausunnon tai raportin sisältö ja muoto määräytyvät hyvin pitkälti toimeksiannon perusteella. Kansainvälinen liitännäispalvelustandardi ISRS 4400 sisältää ohjeistuksen, joka koskee mm. annettavan raportin muotoa ja sisältöä. Tätä sovelletaan kunkin tapauksen mukaisesti. Standardin kappaleessa 18 on selostettu mitä kaikkea raportin tulisi sisältää.

Yhtenäistä kaikille erityistarkastuksista annettaville raporteille on, että raportti tai lausunto on otsikoitava ja yksilöitävä siten, että lukijalle käy selväksi mistä raportista on kysymys. Lisäksi raporttiin on hyvä sisällyttää lukijan kannalta oleelliset yksilöintitiedot siitä, kenelle raportti on annettu tai tarkoitettu, kuka on toimeksiantaja ja mikä on ollut toimeksiannon sisältö ja tarkastustyön tarkoitus, mitkä ovat olleet tavoitteet, tarkastustapa ja käytettävissä ollut aineisto. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 405.) Lisäksi annettavan raportin tulee olla riittävän yksityiskohtainen, jotta lukijan on mahdollista ymmärtää suoritettun työn luonne ja laajuus (Liitännäispalvelustandardi ISRS 4400, kappale 17).

Erityistarkastuksesta annettava raportti ei ole julkinen asiakirja, vaan on rajattu suoritettavista toimenpiteistä sopineiden osapuolten käyttöön, koska muut ulkopuoliset, jotka eivät tunne toimenpiteiden syytä saattavat tulkita tuloksia väärin (Liitännäispalvelustandardi ISRS 4400, kappaleet 4-6, Horsmanaho & Steiner 2008, 404).

Konkurssivelallisen tarkastuksen kyseessä ollessa raportti luovutetaan pesänhoitajalle, mutta myös kaikilla velkojilla ja velallisella on oikeus saada siitä kopio käyttöönsä. Mikäli raportti aiheuttaa vireille pantavia oikeudellisia toimia on pesänhoitajalla kuitenkin oikeus lykätä kertomuksen tai sen osan luovuttamista, mikäli se on tarpeen konkurssipesän oikeuksien turvaamiseksi. (Nenonen 2004, 132.)

Raportointityyli

TILAn valvonta-asioiden ratkaisujen perusteella voi saada osviittaa siitä, mitä raportilta tai lausunnolta odotetaan. Raportista tulee käydä ilmi tilintarkastajan havainnot ja niitä koskevat johtopäätökset. Kuitenkin on syytä muistaa, että tilintarkastaja ainoastaan raportoi ilmaisematta kuitenkaan minkäänlaista varmuutta. Sen sijaan raportin käyttäjien tehtävänä on arvioida raportoituja toimenpiteitä ja havaintoja sekä tehdä näiden pohjalta omat johtopäätöksensä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 404–405.)

Konkurssipesän hoitamisesta kirjoittaneen Nenosen (2004, 131) toiveena on, ettei raportti olisi sisällöllisesti vain tosiasioiden luettelonomaista listausta, vaan tarkastuksen tekijä esittäisi oman, parhaan käsityksensä mukaisen yhteenvedon ja johtopäätökset käsiteltävästä asiasta. Tarkoituksena olisi, että pesänhoitaja tai selvittäjä tai kulloinkin asiassa osallisena oleva ja mahdollisesti esimerkiksi takaisinsaantiasiaa käsittelevä tuomari saisivat selvän kuvan asian eri puolista. Tarkastajan on kuitenkin syytä käyttää neutraaleja ilmaisuja ja välttää ehdottomia kannanottoja epävarmoihin ja riidanalaisiin asioihin. (Nenonen 2004, 131–132.) Mikäli aineisto on puutteellinen tai ristiriitaisuksi- en vuoksi johtopäätösten tekeminen ei onnistu, tulisi raportissa todeta nämä puutteet ja epävarmuustekijät. (Nenonen 2004, 132 ja Horsmanheimo & Steiner 2008, 405.)

KHT-tilintarkastaja (2012, 2) kertoo, että ”mä kerään faktat, pyrin dokumentoimaan mahdollisimman täydellisesti, että pesänhoitajalla on eväät tehdä mitä lystää, pyrin antamaan hänelle ne työkalut siitä, päätös on sitten hänen (pesänhoitajan)”. Käsittääkseni idea on aivan selvä, eli tilintarkastaja nimenomaisesti tarkastaa ja raportin käyttäjien tehtävä on vetää johtopäätökset tarkastuskertomuksessa raportoituista seikoista.

Tilintarkastajan raportointityyli erityistarkastusraporteissa on tai pitäisi olla aivan samanlainen kuin muutoinkin tilintarkastajan työssä. Tämä ei tarkoita ns. kapulakieltä tai

epäselviä lausuntoja, vain raportointia faktoista, jotka tilintarkastaja on pystynyt käyttävissä olevan aineistonsa perusteella faktoiksi toteamaan. Tilintarkastajan työssä – edes erityistarkastuksissa – ei koskaan voida saada täyttä varmuutta asioihin. Kuitenkin, sen aineiston ja evidenssin perusteella, joka kulloinkin on saatavissa, todetaan tosiasiat ja ilmaistaan lisäksi niihin liittyvät epävarmuustekijät.

TILA valvoo tilintarkastajien toimintaa ja käsittelee tilintarkastajista tehtyjä kanteluita. Myös erityistarkastustyötä tehtäessä on syytä muistaa, että tilintarkastuslain valvonta- ja seuraamussäännökset (39–46 § ja 49–50 §) koskevat myös erityistarkastuksia. Jenni Katz on Helsingin kauppakorkeakoululle tekemässään Pro gradu -tutkielmassa (Katz 2009) selvittänyt seikkoja, joihin TILA on 1997–2006 vuosien ratkaisuisaan ottanut kantaa. Toimeksiantojen määriin suhteutettuna merkittävä osa TILAlle tehdyistä kanteluista on koskenut erityistarkastuksia ja asunto-osakeyhtiöiden tilintarkastuksia. Katz toteaa yhdessä Lasse Niemen (2009, 47) kanssa, että erityistarkastuksissa on usein kysymys riita- ja konkurssitilanteista, joissa on useita osapuolia ja jokaisella on toisistaan poikkeavat intressit ja näkemykset tilanteesta. Näin ollen ei ole oikeastaan edes yllätys, että kanteluiden määrä erityistarkastuksista on ollut suhteessa suurempi kuin lakisääteisistä tilintarkastuksista. Kanteluiden taustalla on Katzin ja Niemen (2009, 47) mukaan usein puutteellista tietoa ja kantelun motiivina on saada tukea omille intresseille.

Nimenomaisesti raportointityyli on saanut useat kantelijat ryhtymään toimenpiteisiin. Tämän vuoksi asioiden ilmaisutapa ja -tyyli ei ole yhdentekevä asia, vaan erityistarkastuksen suorittaja joutuu miettimään jokaista sanaa ja lausetta, kuinka asia on syytä milloinkin ilmaista.

Kanteluiden ja näistä tehtyjen ratkaisujen johdosta TILAn kannanotot raportointia koskevista asioista saadaan hyvin selvästi esille. TILA on ratkaisuisaan kiinnittänyt huomioita mm. siihen, että tilintarkastajan tulee raportoida selvästi ja siten, että käsitykset ja perustelut ovat ymmärrettävissä yksiselitteisesti. Kuten aikaisemmin on todettu, kantelijat eivät usein ymmärrä, että erityistarkastuksessa ei ole kyse tilintarkastuksesta, ja tämä näkyy kanteluiden sisällössä. Vaikka erityistarkastuksen raportointia ei ole säädelty kovinkaan tarkasti, on huomioitava, ettei erityistarkastuksen tekijän tehtävänä ole syyllisten etsintä. Kannanottojen tulee olla neutraaleja ja raportoinnissa tulee huomioida erityistarkastuksen luonne. Lisäksi tilintarkastajan on kannanotoissaan ”pysyttävä lestis-

sään”, vaikka tilintarkastajalla olisi jonkin toisen alan tutkinto ja siten ammatillinen pätevyys arvioida myös muita seikkoja, ei tilintarkastajan tule ammatillisen uskottavuuden säilyttämiseksi ottaa kantaa asioihin, joiden ei katsota kuuluvan nimenomaisesti tilintarkastajan osaamisalaan. (Katz & Niemi 2009, 48–49.)

Haastatellun KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan on hyvin vaikea osoittaa mitään tiettyä standardia, joka tätä erityistarkastustyötä ja raportointia ohjaisi. Hänen oma lähtökohtansa on konkurssiasiainneuvottelukunnan suositus (8/2004) erityistarkastuksista, jossa ”annetaan se evästys, että erityistarkastuksissa on vältettävä liian ehdottomia kannanottoja ja se mun mielestä antaa suuntaa”. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

Koska yrityssaneerauslain valmisteluaineistossa (HE 182/1992) mainitaan, että tarkastuksen tehtävänä on muiden seikkojen lisäksi myös rikosten tai muiden velkojen vahingoksi tapahtuneiden rangaistavien tekojen tutkinta, korostaa tämä Riistaman (1999, 408) mukaan erityistarkastuksen tekijän huolellisuusvelvollisuutta raportin sanamuodoissa. Riistama (1999, 408) kirjoittaa: ”Tarkastusraportti ei missään tapauksessa saa sisältää vihjailevia tai väritettyjä lausumia.”

Olen samaa mieltä haastattelemieni KHT-tilintarkastajien (2012, 1 ja 2) kanssa siitä, että tarkastusraportissa pitäydytään vain faktojen esiin tuomisessa. Ehdottomia kannanottoja ja joissain tapauksissa kannanottoja ylipäätään vältetään, eikä missään tapauksessa ole syytä esittää mitään vihjailevaa tai väritettyä lausumaa mistään asiasta. Kaikesta mitä raportoidaan, tulee olla dokumentti tai todiste, johon lausunto perustuu. Näissäkään asioissa, kuten ei tilintarkastajan työssä koskaan ole varaa antaa lausuntoa joka ei perustu dokumentoituun tietoon.

KHT-tilintarkastajan (2012, 1) mukaan hän ottaa esimerkiksi seuraavalla tavalla kantaa siihen, onko kirjanpito laadittu hyvän kirjanpitoavan mukaisesti:

Niin pitkälle otetaan kantaa siihen, että onko kirjanpidon taso vaikeuttanut sitä erityistarkastuksen tekemistä, se on viety niin laajalle, se on kuitenkin kysymys, joka poliisikuulustelussa --- ja oikeudenkäynnissä viimeistään (kysytään) ja me otetaan kantaa siihen tuolla asteella – kirjanpidon taso on vaikeuttanut kokonaiskuvan muodostamista ja vaikeuttanut tarkastuksen tekemistä. (KHT-tilintarkastaja 2012, 1.)

TILAn kannanotto tilintarkastajan raportointityylistä

TILAn ratkaisussa 1/2000 on otettu kantaa hyvään tilintarkastustapaan. Ratkaisu on tuonut huomautuksen kahdelle KHT-tilintarkastajalle. TILA katsoi (2000), että KHT-tilintarkastajat olivat vuonna 1988 suorittamansa konkurssipesän erikoistilintarkastuksen osalta menettelleet varomattomuuttaan hyvän tilintarkastustavan vastaisesti. Huomautukseen ovat johtaneet seuraavat syyt:

- Tilintarkastajat ovat esittäneet useassa kohdassa erikoistarkastuskertomusta sellaisia johtopäätöksiä, jotka eivät ole perustuneet dokumentoituihin tarkastushavaintoihin.
- Tilintarkastajat eivät ole riittävässä määrin jättäneet konkurssipesän hallinnolle lopullista harkintavaltaa toimenpiteisiin ryhtymisessä, vaan esittäneet hyvän tilintarkastustavan vastaisesti liian pitkälle meneviä ja ehdottomia johtopäätöksiä sekä toimenpidekehotuksia.
- Tilintarkastajien päätelmät ovat kokonaisuutena arvioiden olleet liian ehdottomia ja pitkälle meneviä ja kannanotot eivät vastaa objektiivisuuden ja tarkastushavaintojen dokumentoinnin vaatimuksia. Esitetyt päätelmät eivät ole riittävän yksilöityjä ja riittävästi perusteluja eikä kaikista esitetyistä olennaisista asioista ole liitetty dokumentaatiota tarkastuskertomukseen.
(TILA ratkaisu 1/2000, 11, 31.)

Vaikka kyseinen TILAn ratkaisu kohdistuu 12 vuotta ennen ratkaisua suoritettuun tarkastukseen, ei ajan kuluminen tässä tapauksessa ole antanut aihetta käsitellä asiaa normaalista poikkeavasti. Huomioon on otettu sillä hetkellä (vuonna 1988) voimassa olleet ja sittemmin kumotut KHT-tilintarkastajasäännöt. Tilintarkastajat ovat varomattomuuttaan jättäneet noudattamatta hyvää tilintarkastustapaa ja tämä on tuonut kummallekin huomautuksen. (TILA 2000.)

Yleisestikin ottaen TILAn kantana (mm. ratkaisu 1/2000, 29–30) on, että hyvän tilintarkastustavan mukaisesti lopullisten arvioiden ja ehdottomien päätelmien tekeminen ei kuulu tilintarkastajalle ja tilintarkastajan onkin pitäydyttävä raportoinnissaan neutraaleissa ilmaisuissa ja pyrittävä välttämään ehdottomia kannanottoja epävarmoihin ja riidanalaisiin seikkoihin. Tehdyt päätelmät täytyy pystyä perustamaan dokumentoituihin tarkastushavaintoihin ja on vältettävä ottamasta kantaa sellaisiin seikkoihin, joiden arviointi ei ole mahdollista käytettävissä olevan aineiston perusteella.

6 Lopuksi

Työssäni asianajosihteerinä ovat yrityssaneerauksen prosessit ja konkurssipesien pesänhoito tulleet lähes 10 vuoden aikana tutuiksi. Jokaisessa yrityssaneeraustilanteessa ja lähes aina myös konkurssipesän pesänhoidon yhteydessä tullaan tilanteeseen, jossa tilintarkastajan asiantuntemusta tarvitaan joko erilaisten lausuntojen antajana tai erityistarkastuksen tekijänä ja raportin laatijana. Esimieheni ihmettelyn – ”miksi nämä tarkastuskertomukset ovat aina näin ympäripyöreitä” ja ”miksi näissä ei ole suoraan sanottu asioita” – innoittamana ja lisäksi huomattavasta omasta kiinnostuksesta tilintarkastajan työtä kohtaan lähdin tekemään tätä opinnäytettä.

Tämän opinnäytetyön tekeminen ja onnistuminen on ollut minulle jatkuvaa uuden oppimisen prosessia ja edellyttänyt syvällistä perehtymistä aihealueeseen. Etenkin voimassa olevan lainsäädännön selvittäminen ja TILAn kannanottoihin perehtyminen ovat tuoneet minulle merkittävästi uutta tietoa, jota minulla ei vielä tätä prosessia aloittaessani ollut. Yrityssaneeraus- ja konkurssimenettelyt ovat päivittäisen työni myötä tuttuja ja näiden prosessien tuntemus on ollut hyvänä pohjana työtä tehdessäni.

Yhden sateisen syksyn aikana tyhjältä paperista ja hieman jo vanhentuneesta vuonna 2000 painetusta Laineen & Tuokon erityistarkastuksia käsittelevästä kirjasta sekä jostain mielen sopukoista kaivautuneesta aikaisemmin mainitusta esimieheni kysymyksestä alkunsa saanut prosessi on nyt päättymässä. Lähdeaineistoa on löytynyt mainitun kirjan lisäksi hieman enemmänkin ja paperille on kertynyt tekstiä. Lisäksi olen prosessin loppuvaiheessa saanut haastatella kahta KHT-tilintarkastajaa, joilla on vankka käytännön kokemus ja asiantuntemus erityistarkastuksista ja yritysten taloudelliseen tilanteeseen liittyvien selvitysten tekemisestä.

Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista, että eri tutkijat tulkitsevat tutkimusaineistoa eri tavoin tai että haastatelluille olisi esitetty erilaisia kysymyksiä, jotka olisivat johtaneet erilaisiin vastauksiin. (Puusa & Kuittinen 2011, 168). Olen työn alussa kertonut taustatietoni ja lähtökohtani tätä aihealuetta kohtaan. Olen valinnut haastattelukysymykset yleisesti teoriakirjallisuudesta ja lainsäädännöstä esiin nousseiden asioiden pohjalta. Tavoitteenani oli, että haastateltavat vastaisivat ikään kuin vuoropuheluna kirjallisten

ohjeiden ja suositusten peilauksen kautta siihen, kuinka asiat käytännössä tehdään ja raportoidaan.

Koen onnistuneeni pysymään objektiivisena koko tutkimusprosessin ajan eikä minulla ole ollut ns. ennakkواسennetta aihetta kohtaan. Vaikka huomasin haastatteluja tehdessäni olevani monta kertaa samalla kannalla haastateltavan kanssa, pyrkimykseni oli, etten tuonut tätä esiin tai se ei vaikuttaisi kysymykseni aseteluun. Tässä tutkimuksessa ei ole ollut kyseessä niin vahvasti mielipiteeseen tai tunteeseen vetoava aihealue, että kovin merkittävää vaihtelua olisi uskoakseni odotettavissa haastattelujen tulosten osalta, vaikka tutkimuksen ja haastattelun tekijänä olisi toiminut joku toinen henkilö.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa tulee lisäksi pohdittavaksi valitun metodin eli tässä tapauksessa haastattelujen soveltuvuus tutkimuksen kohteena olevaan asiaan ja tavoitteisiin nähden (Puusa & Kuittinen 2011, 171). Nähdäkseni haastattelut ovat tämän tutkimuksen onnistumisen kannalta olennainen ja teoriakatsausta mukavasti täydentävä ja käytännönläheisyyttä lisäävä osa. Käsitykseni mukaan juuri asiantuntijoiden haastattelut antavat tälle työlle oman syvällisemmän ulottuvuutensa ja paremman informaatioarvon kuin esimerkiksi kyselylomakkeen muodossa toteutettu tutkimus. Toinen haastatelluista KHT-tilintarkastajista (KHT-tilintarkastaja 1.) totesi ennen haastattelun alkua yllättyneensä positiivisesti, että joku halusi haastatella henkilökohtaisesti eikä ainoastaan lähettänyt sähköpostilla kyselylomaketta täytettäväksi. Lomakekyselyissä on aina se vaara, että ensinnäkään ihmisillä ei useinkaan ole tarpeeksi mielenkiintoa vastata niihin ja jos mielenkiintoa vaikka sillä hetkellä onkin, kysymyksenasettelu voi olla liian monitulkintainen eikä yksiselitteistä vastausta voida antaa. Haastattelutilanteessa päästään aina syvemmälle aiheeseen ja varmistetaan tutkijan ja haastateltavan ymmärtävän kysymykset ja keskustelun aiheet paremmin.

Työn ei ole tarkoitus olla yksityiskohtainen käytännön ohjeistus erityistarkastuksen suorittamisesta, vaan tuoda esiin tyypillisimmät tilanteet, joissa tilintarkastajaa tarvitaan yrityksen maksukyvyttömyystilanteissa ja lisäksi antaa pohdinnan aihetta sekä vastauksia tilintarkastajan toiminta- ja raportointitavoista. Käsitykseni mukaan opinnäyte antaa vastauksen tutkimuskysymyksiin ja vastaa niitä tavoitteita, jotka alussa on määritelty.

Lähteet

- Asetus yrityksen saneerauksesta 25.1.1993/55
Hallituksen esitys HE 182/1992 Eduskunnalle yrityksen saneerausta koskevaksi lainsäädännöksi
- Hallituksen esitys HE 194/2006 Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi
- Hosmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M-L. 2007. Tilintarkastuslaki – kommentaari. Helsinki: WSOYpro.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. 2008. Tilintarkastus – Asiakkaan opas. Helsinki: WSOYpro.
- Ilveskero, M. & Johansson, M. 2012. Tilintarkastajan rooli yrityssaneerausmenettelyssä. Tilintarkastus 2/2012, 15-17.
- International Standard on related services (ISRS) 4400, Engagements to perform agreed-upon procedures regarding financial information.
<http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/b015-2010-iaasb-handbook-isrs-4400.pdf>
- Katz, J. & Niemi, L. 2009. TILA hyvän tilintarkastustavan tulkitsijana. Tilintarkastus 3/2009, 46-49.
- Katz, J. 2008. Hyvä tilintarkastustapa Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan vuoden 1997-2006 ratkaisujen mukaan. Pro Gradu -tutkielma, Helsingin kauppakorkeakoulu. http://epub.lib.aalto.fi/en/ethesis/pdf/12026/hse_ethesis_12026.pdf. (30.9.2012)
- KHT-tilintarkastaja 1. 2012, haastattelu 19.11.2012
- KHT-tilintarkastaja 2. 2012, haastattelu 19.11.2012
- KHT-yhdistys.2010a. Tilintarkastajan rooli asiakasyrityksen taloudellisissa vaikeuksissa. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys. 2010b. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2010. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys. 2011. Tilintarkastajan raportointi 2011 – kertomukset lausunnot ja muut asiakirjat. Helsinki: KHT-Media Oy.
- Konkurssiasiamiehen toimisto. 1996. Suositukset: 4/96 Konkurssipesän kirjanpito ja tarkastus. <http://www.konkurssiasiamies.fi/6841.htm>. (21.9.2012).
- Konkurssiasiamiehen toimisto. 2008. konkurssivelallisen toiminnan erityistarkastus – suositus 8/2004. Helsinki: Konkurssiasiamiehen toimisto.
- Konkurssilaki 20.2.2004/120
- Koskelo, P. 1994. Yrityssaneeraus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Laitinen Erkki K. 2012. Estimating likelihood of filing a petition for reorganization and bankruptcy: evidence from Finland. Liiketaloudellinen aikakauskirja 1/2012, sivut 15-40. http://lta.hse.fi/2012/1/lta_2012_01_a1.pdf. (1.11.2012)
- Laine, E. & Tuokko, Y. 2000. Erityistarkastukset. Helsinki: Kauppakaari Oyj.
- Laki yrityksen saneerauksesta 25.1.1993/47
- Liede Kari työryhmä. 2012. Konkurssiasiamiehen toimiston toiminnan tuloksellisuus, seurannan ja raportoinnin kehittäminen 32/2012. Helsinki: Oikeusministeriö.
<http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURIapptype=BlobServer&SSURIcontainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=OMTH>

%2032%202012%20Konkurssiasiamiehen%20toimiston%20toiminnan%20tuloksellisuus.pdf&SSURIsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1335336981700&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf. (17.10.2012)

Liitännäispalvelustandardi ISRS 4400

Nenonen, M. 2004. Konkursipesän hoitaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Palkansaajien tutkimuskeskus, talousennuste 2009 – 2010. lehdistötiedote
<http://www.labour.fi/Tiedote/tied0209.pdf>. (1.11.2012)

Puusa, A. & Kuittinen, M. 2011. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus- ja arviointikysymyksiä. Teoksessa Puusa, A & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon rai-vaajat - perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. JTO-Palvelut Oy, 167–180.

Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Helsinki: WSOY

Taloussanomien 2009, Aleksis Moision, Taantuma syveni jo lamaksi – uutisen otsikko.

<http://www.taloussanomien.fi/kansantalous/2009/03/13/taantuma-syveni-jo-lamaksi/20096890/12>. (1.11.2012)

Tilastokeskus (2012a): Suomen virallinen tilasto (SVT): Konkurssit [verkkójulkaisu].

ISSN=1798-4424. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 17.10.2012].

Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/konk/index.html>

Tilastokeskus (2012b): Suomen virallinen tilasto (SVT): Yrityssaneeraukset [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5781. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 17.10.2012].

Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/ysan/index.html>

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi

Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto, menetelmäopetuksen tietovarasto

http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kvali/L6_3_3.html. (26.10.2012)